

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Natalija Čokl

**Jezikoslovna primerjava Slomškovich pridig z družbeno tematiko
iz Drobtinic (1851, 1862) in posodobljene izdaje (2000)**

Diplomsko delo

Ljubljana 2010

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Natalija Čokl

**Jezikoslovna primerjava Slomškovich pridig z družbeno tematiko
iz Drobtinic (1851, 1862) in posodobljene izdaje (2000)**

Diplomsko delo

Mentorica izr. prof. dr. Irena Orel

Ljubljana, november 2010

IZVLEČEK

V prvi polovici 19. stoletja sta na Slovenskem obstajali dve knjižni različici (osrednje- in vzhodnoslovenska) s številnimi pokrajinskimi odstopanji. Anton Martin Slomšek je preudarno zavračal jezikovni partikularizem in se zavzemal za poenotenje slovenske knjižne norme, kar pomeni, da je odklanjal poskuse normirati več pokrajinskih knjižnih različic hkrati, zagovarjal njihovo približevanje in prepletanje, s čimer je želel poudariti, da smo vsi Slovenci, ne glede na to, na katerem delu slovenskega ozemlja živimo. Izhajal je iz teološke utemeljitve (slovenskega) jezika, ki jo je poglobil ob branju svetega pisma, hkrati pa je jezikovno vprašanje utemeljeval z narodnostnim, saj je položaj slovenskega jezika povezoval tudi z usodo Slovencev v Avstro-Ogrski. Prizadeval si je za enakopraven položaj slovenskega jezika, hkrati pa se je boril za narodne pravice, kar je bil temeljni pogoj za obstanek Slovencev, saj se je zavedal nevarnosti sobivanja z Nemci.

V svoje pridige je vpletal tako besedje iz svojega ožjega rojstnega kraja kot tudi iz drugih slovenskih pokrajin. Prav tako pa v pridigah najdemo arhaično, starinsko in prevzeto besedje ter Slomškove zanimive besedotvorne rešitve. Te pridige zaznamuje skrb za jasno, razumljivo, bogato skladenjsko izražanje, ki je še tu in tam zaznamovana s kakšno staro kalkirano predložno, tudi nedoločniško zvezo. Poleg stalne stave povedka na koncu stavka je zelo opazen tudi stilno zaznamovan besedni red. Medtem ko v pridigah iz leta 1851 še ni upošteval t. i. novih oblik, jih v kasnejših pridigah iz leta 1862 večinoma upošteva.

Ključne besede: *zgodovina slovenskega jezika, oblikovanje enotne knjižne norme, Slomškov jezik, pridiga, Slomškovo besedje, stilno zaznamovan besedni red.*

ABSTRACT

In the first half of the 19th century two variants of written language existed within the Slovenian territory (central and eastern Slovenian) with numerous regional particularities. Anton Martin Slomšek deliberately rejected language particularism and strived for the uniformity of the Slovenian literary standard. He rejected the attempts to standardize various regional literary variants simultaneously, he advocated their becoming mutually interwoven, thus emphasizing that we are all Slovenians, regardless of the fact which part of the Slovenian territory we inhabit. His belief was based on the theological foundation of the (Slovenian) language, which was deepened by his reading the Bible. He grounded the language issue on the national one, as he connected the situation of the Slovenian language with the destiny of the Slovenians within the Austro-Hungarian monarchy. He strived for the equal position of the Slovenian language, and at the same time he was fighting for the national rights which were the basis for the existence of the Slovenians; he was aware of the danger brought about by the cohabitation with the Germans.

He used expressions from his local community as well as from other Slovenian regions in his sermons. Archaic, traditional and adopted expressions as well as Slomšek's interesting word formation variants can be found in these sermons. His sermons show concern for clear, understandable, rich syntactical manner of expression, marked with an occasional old-fashioned copied prepositional or infinitival phrase. Beside the predicate constantly being positioned at the end of the sentence, a stylistically marked word order is noticeable. In his 1851 sermons he didn't consider the so called new forms, but in his later 1862 sermons he mostly considered them.

Key words: *the history of the Slovenian / Slovene language, the formation of the uniform literary standard, Slomšek's language, sermon, Slomšek's vocabulary, stylistically marked word order.*

KAZALO

UVOD	6
1 ŽIVLJENJE ANTONA MARTINA SLOMŠKA	8
1. 1 Oblikovanje Slomškove osebnosti kot duhovnika	10
1. 2 Slomškove pobude v šolstvu	12
2 SLOMŠKOV KULTURNI POMEN	14
3 SLOMŠKOV JEZIKOVNI NAZOR	17
4 PRIDIGA KOT GOVORNIŠKA ZVRST	20
5 SLOMŠEK IN VREDNOST RETORIČNOSTI (ZGOVORNOSTI) V NJEGOVIH PRIDIGAH	22
6 SLOMŠKOVE DROBTINICE	25
7 JEZIKOSLOVNA PRIMERJAVA PRIDIG IZ DROBTINIC (1851, 1862) S POSODOBLJENO IZDAJO 2000	25
7. 1 Slomškov slog	26
7. 2 Besedje	28
7. 2. 1 Besedotvorje	37
7. 3 Glasoslovje	40
7.3.1 Samoglasniki	40
7.3.2 Soglasniki	42
7. 4 Oblikoslovje	45
7. 4. 1 Samostalniška beseda	45
7. 4. 2 Pridevniška beseda	49
7. 4. 3 Glagol	51
7. 4. 4 Prislovi	53
7. 4. 5 Vezni	53
7. 4. 6 Predlogi	55
7. 5 Skladnja	56
7. 6 Pravopis	61
8 ZAKLJUČEK	62
9 VIRI IN LITERATURA	65

10 DODATEK K DIPLOMSKEMU DELU	67
10.1 Pridige iz Drobtinic 1851	68
10.2 Pridige iz Drobtinic 1862	75

UVOD

Ko sem se pri predmetu Zgodovinske slovnice seznanila z zgodovino slovenskega jezika in njegovim razvojem, sem se odločila, da bom diplomsko delo opravljala prav pri tem predmetu. Za pomoč sem prosila mentorico izr. prof. dr. Ireno Orel, ki mi je pomagala pri izbiri naslova. Odločila sem se, da bom izbrala Slomškove pridige iz Drobtinic in jih primerjala s posodobljeno izdajo ter ugotovila, kako se je jezik spreminjal skozi čas.

Slomšek je slovel kot pesnik, pisatelj, duhovnik in imeniten pridigar. V svoji znameniti pridigi Dolžnost svoj jezik spoštovati pravi: *»Materni jezik je najdražja dota, ki smo jo od svojih starih zadobili; skrbno smo ga dolžni ohraniti, olepšati in svojim mlajšim zapustiti.«* (Slomšek 1949: 22). Z njegovim prepričanjem o spoštovanju in ljubezni do jezika se je trudil jezik približati preprostemu človeku in s tem vzbuditi jezikovno in narodno zavest posamezniku. Da bi ohranjal slovenski jezik med ljudstvom, je Slomšek začel širiti nedeljske šole, da bi se znanje slovenskega jezika izboljšalo. S tem se je širila tudi pismenost.

Zavedal se je, da smo Slovenci narod, ki si zaslužimo jezik, ki bo cenjen znotraj in zunaj naših meja. Dejal je: *»Slovenščina, beseda mila matere naše, bodi nam ravno tako blaga in draga, kakti zemlja materna, na kateri je naša zibelka tekla. Rodovita je slovenščina v svojih oblikah kakor naše slovenske gorice. Le spoznati si prizadevaj našo besedo čedno olikano, in jo boš ljubil kakor svoje ocesce. Prijatelji! Ne pozabimo, de smo Slovenci ...«* S tem je Slovincem vlival spoštovanje in ljubezen do maternega jezika, naroda, domovine, njegove kulture in zgodovine (Koražija 2009: 55).

Pri diplomskem delu sem se osredotočila na posebnost Slomškovega pisanja ter ga primerjala s posodobljeno izdajo. Lotila sem se primerjave z vseh ravni jezika, kot so besedje, glasoslovje, oblikoslovje, skladnja in pravopis. Pri prebiranju pridig, ki sem jih uporabljala pri pisanju, sem opazila, da je Slomškov slog nasičen z metaforiko in ljudskimi pregovori, ki dajejo pridigam posebno svežino in jih približajo preprostemu, kmečkemu človeku, kar je bil njegov prvenstveni namen.

Slomšek je pri pisanju uporabljal arhaične besede, ki so znane le njemu in je nanje opozarjal že Pleteršnik ter jih ustrezno tudi označil s kvalifikatorjem Slom. Ostalo besedje, ki ga je uporabljal, je iz njegovega rojstnega kraja (štajersko besedje) in ostalih slovenskih pokrajin (prekmursko in koroško besedje), ne smemo pa prezreti nekatere izposojenke iz nemškega in madžarskega jezika. Da je bil izjemen pridigar, nam kažejo retorične prvine v njegovih pridigah (stilno zaznamovan besedni red, starinsko besedje, pregovori ...), sicer pa je »pisal Božjo besedo veličastno in oblastno, ne pa po babje kinčano« (Slomšek 1862: 3).

Slomškove pridige nosijo »zgodovinski pečat« (Orožen 2007: 153). Njegove pridige ostajajo v današnjem okolju nespremenjene, upovedovalni način pa se je na vseh jezikovnih ravneh spremenil. Slomškov jezik pridig moramo tako vrednotiti skladno z dosežki takratnih ustvarjalcev 19. stoletja. Zaznamoval je celotno cerkveno govorništvo. Prizadeval si je, da bi se Slovenci jezikovno prebudili in se uprli nemškemu potujčevanju. Najpomembnejši vrednoti zanj sta bili slovenski jezik in slovenska šola, ki zagotavljata slovenskemu narodu potrebne svoboščine in omejeno samostojnost v skupni državi.

1 ŽIVLJENJE ANTONA MARTINA SLOMŠKA

Anton Martin Slomšek se je rodil 26. 11. 1800 v Slomu pri Ponikvi, ki je že takrat slovela po izobrazbi in dobro vzgojenih krščanskih družinah. Obiskoval je šolo pri takratnem kaplanu Jakobu Prašnikarju. Leta 1814 je odšel v Celje, kjer je moral pred vstopom v gimnazijo (latinsko šolo) opraviti vsaj tretji razred normalke (mestne ljudske šole). Dijaška leta so bila zaznamovana z žalostjo zaradi materine smrti. Edina opora mu je bil kaplan Prašnikar, ki ga je tudi finančno in moralno podpiral. Ker ni hotel biti nikomur v breme, je odlično opravil tečaj in izpit zasebnega inštruktorja osnovnošolcev in nižjih gimnazijskih razredov ter dobil spričevalo s pravico poučevanja. Mati in Prašnikar sta mu vzpodbudila željo po duhovniškem življenju, kasneje pa ga je v Celju poučeval J. A. Zupančič (osebni prijatelj Valentina Vodnika), ki mu je približal lepote slovenskega jezika, pesništva in književnosti (Zavrnik 1990).

Po končani celjski gimnaziji leta 1819 je odšel na licej v Ljubljano, kjer je bil sošolec velikega slovenskega pesnika Franceta Prešerna. Kmalu je odšel študirat v Senj, kjer je končal oba letnika in se naučil hrvaškega jezika. Leta 1821 je zaključil srednjo šolo in vstopil v celovško bogoslovje. Organiziral je tečaj slovenskega jezika, kjer so prevajali odstavke knjig, sam pa je že pisal pesmi.

Zaradi izredne zavzetosti ter teološke in pastoralne usposobljenosti je bil leta 1824 posvečen za duhovnika. Po novi maši v Olimju se je vrnil v Celovec, kjer ga je čakalo še eno leto študija. Službo kaplana je dobil na Bizeljskem, kjer ni imel podpore župnika, bil pa je priljubljen pridigar. Po dveh letih je zaprosil za premestitev v Novo Cerkev pri Vojniku, kjer se je posvetil pisanju pesmi. Nato se je vrnil v Celovec, kjer so ga povabili za spirituala, duhovnega voditelja bogoslovcev. Priporočal jim je, naj se pripravljajo na šolski pouk, ustanavljajo šole, jih zidajo in popravljajo. Tam je obnovil tudi tečaj slovenskega jezika in spodbudil prevajanje nemških mladinskih knjig v slovenščino. Dopisoval si je tudi z Matijem Čopom, razmišljal o slovenskem pravopisu in izdal več knjig. Slovenski duhovniki so se razveselili zlasti njegovih pridig z naslovom Hrana evangelijskih nauk (Zavrnik 1990).

Po devetih letih službovanja v Celovcu je Slomšek leta 1838 zaprosil za službo v Vuzenici, ki je bila takrat brez župnika. Želel si je delovati med preprostim ljudstvom, zato je postal nadžupnik, dekan in šolski nadzornik. Lotil se je temeljite obnove župnišča, nato pa skrbno pripravljajal pridige. Svoje široko znanje je podajal kaplanom, s katerimi se je pogovarjal v latinščini, nemščini in slovenščini. Največ časa je posvetil otrokom. Zanje je spisal učbenik za

nedeljske šole z naslovom Blaže in Nežica v nedeljski šoli, ki je doživela več ponatisov in bila prevedena v druge jezike.

Leta 1844 je Slomšek dobil nove naloge. Najprej ga je škof imenoval za šolskega nadzornika v lavantinski škofiji. Ker je to delo opravljal le dva dni v tednu, se je preselil v Št. Andraž, kjer je bil stolni kanonik. Tam je napisal dva molitvenika za šolarje: Angel molitve v slovenskem jeziku in Sveto opravilo za šolarje v nemškem jeziku. Izdal je tudi knjigo Šola veselega petja za šolsko mladino. Želel je ustanoviti tudi »društvo za izdajanje dobrih slovenskih bukev«, kjer naj bi izdajali dobre in poceni knjige v slovenskem jeziku. To je oblast zavrnila, zato se je Slomšek odločil, da se bo bolj posvetil pisanju. Tako je leta 1846 izšel prvi zvezek Drobtinic, ki so izhajale še dolgo po njegovi smrti.

Leta 1846 je prevzel službo celjskega opata, kmalu zatem pa je postal lavantinski škof. Lavantinska škofija je zavzemala Slovenske gorice, Haloze, mariborski okraj in župnije v okolici Celja, kar je bilo okoli dvesto tisoč Slovencev. Slomšek je lavantinsko škofijo vodil v hudih časih, nemirnih letih marčne revolucije in narodnega vrenja v tedanji Evropi. Sam ni bil zagovornik revolucije, ker je pomenila nasilje. Tudi duhovnike je svaril, naj ne posegajo v politiko in agitatorstvo. S številnimi ljudskimi misijoni je skrbel za duhovno prenovo svoje škofije. Ustanovil je tudi prvo slovensko knjižno založbo Mohorjevo družbo, molitveno bratovščino sv. Cirila in Metoda, pomagal je nadarjenim revnim dijakom in študentom in v ta namen ustanovil Podporno društvo za revne in nadarjene dijake kot zametek deškega semenišča. S tem je ustavil val ponemčevanja, hkrati pa zarisal narodnostno in politično mejo na severu naše države (Zavrnik 1990).

Leta 1859 so sedež lavantinske škofije prenesli v Maribor. S tem so sprožili pomembne premike na verskem, kulturnem in narodnostnem področju. Dovoljenje za prenos je dobil šele po devetih letih škofovanja. Škof Slomšek in njegovi najožji sodelavci so septembra 1859 prvič peli slovesne večernice v mariborski mestni župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika. S Slomškovim prihodom so se najprej spremenile meje škofije, pritegnil je slovenske duhovnike, profesorje in izobražence ter ustanovil bogoslovje in teološko šolo, ki je bila prva visoka šola in predhodnica današnje mariborske univerze.

Leta 1862 je papež Pij IX. sklical vse škofove v Rim ob proglasitvi japonskih mučnikov za svetnike in na pot je šel tudi Slomšek. Zdravstveno stanje se mu je naglo slabšalo in umrl je 24. septembra 1862. Pokopali so ga v kapelico Žalostne Matere Božje na mariborskem pokopališču, kjer so »nemčurji« še velikokrat oskrunili njegov grob. Leta 1941 so Nemci zahtevali, da se Slomškova krsta prenese drugam, zato so ga prepeljali v grobnico pod

frančiškansko cerkev. Leta 1987 so Slomškove posmrtno ostanke prenesli v Mariborsko stolnico (Medved 1900).

1. 1 Oblikovanje Slomškove osebnosti kot duhovnika

Za formacijo Slomška je zelo pomembno domače ali župnijsko okolje, ki je vplivalo na njegov rod, družino in njega samega že v preteklosti. Rodil se je v okolju (Ponikvi), kjer je desetletja pastoralno deloval kolegij duhovnikov, njegova osebnost pa je zrasla sredi župnijskega občestva, ki je dalo veliko število dobrih duhovnikov. Mladost je preživel v kraju, ki je že takrat slovel po izobrazbi in dobro vzgojenih krščanskih družinah (Kramberger 1983).

V zgodnji mladostni dobi je na Slomškovo nravstveno in religiozno usmerjenost v odločilni meri vplivala mati. To dokazujejo njegove pridige, kjer se je pogosto spominjal svoje »pobožne matere«. Zgodaj ga je naučila moliti in ga poučevala o božji ljubezni. Vodila ga je v cerkev in mu tako vzpodbudila željo do duhovništva. Materina razlaga svetega pisma je bila zanj odločilna. Tudi z očetove strani je bil deležen verske vzgoje, vendar v manjši meri.

Ob materini in očetovi vzgoji pa ni mogoče prezreti dejstva, ki je Slomška povezovalo z Bogom v rani mladosti in ga približalo človeku. V domači družini si je namreč privzgojil poseben čut za ljubezen do narave, čut za doživljanje božje bližine v stvareh.

Pri oblikovanju njegove osebnosti je bil zelo pomemben tudi kaplan Prašnikar, ki mu je bil prijatelj in učitelj. Ko je bilo Slomšku dvanajst let, ga je Prašnikar sprejel med petnajst učencev nedeljske šole. Tu je imel poleg verskega učenja tudi prenočišče in zatočišče. Ko sta Slomšku umrla mati in oče, je zanj prevzel vso gmotno in duhovno skrb Prašnikar. Učil ga je verskih resnic, gojil v njem ljubezen do duhovniškega poklica in ga učil »spoznavati lepoto cerkvenih obredov«.

Na Slomškov idejni in duhovni razvoj je vplival tudi gimnazijski profesor poetike in retorike Janez Anton Zupančič, prijatelj Valentina Vodnika, ki mu je vcepil ljubezen in veselje do slovenskega jezika, pesništva in književnosti. Njuno dveletno poznanstvo je bilo zanj velikega pomena. V ta čas spada prvi znani Slomškov literarni poskus, pesem »Govorjenje na godovanje našiga dobrega učenika Janeza Küttelna«. Sestavil je pesem na svojo pobudo. Za

tremi sošolci, ki so profesorju čestitali v latinskem, grškem in nemškem jeziku, je nenapovedano nastopil Slomšek s svojo pesmijo v slovenskem jeziku, kar je zahtevalo od njega precej poguma v tistem času, a mu je prineslo veliko priznanje in pohvalo profesorjev in sošolcev. V tem poznanstvu ima prve korenine vnema za poučevanje slovenskega jezika v celovškem bogoslovju in njegovo kasnejše literarno udejstvovanje.

V času teološkega študija je Slomška idejno in duhovno vodil takratni spiritual Gašper Albreht. Nadaljeval je delo, ki sta ga pričela mati in kaplan Prašnikar. Takoj v začetku je Albreht pritegnil Slomška k vodstvu dnevni molitev v zavodu. Vse te molitve, ki jih je sestavil Albreht v obliki litanij in prošenj vernikov, je Slomšek prepisal in ohranil. Podaril mu je dve nemški knjigi, kjer je Slomšek že prevajal nemške verze v slovenski jezik. Tudi kasneje sta ostala tesno povezana, zlasti ko je Slomšek stopil na Albrehtovo mesto in sprejel službo spirituala v Celovcu. Pri njem je dobil marsikakšen nasvet in navodilo za vzgojo duhovniških kandidatov. Ko je Slomšek prevzel škofijo, je bil Albreht zanj še vedno duhovni vodja in učitelj. Bila sta močno povezana, zato se je Albreht kljub visoki starosti preselil s Slomškom v Maribor, kjer je tudi umrl (Kramberger 1983).

Veliko se je Slomšek naučil tudi v času teološkega študija. Bil je izredno marljiv učenec, natančen in sposoben. Tukaj je treba omeniti še posredni vpliv tübinške katoliške šole (Tübinger katholische Schule). V času teološkega študija se je posvetil študiju svetega pisma. Ni si prisvojil samo vsebine, ampak tudi način mišljenja in izražanja, kar se kasneje kaže v njegovem pisanju dnevnika. Svoja doživetja je opisal izključno s citati iz svetega pisma in cerkvenih očetov. Tudi njegove pridige dokazujejo, da je znal kot dušni pastir božji besedi tako mojstrsko pridružiti še svojo besedo in razlago, da gre za čudovito harmonijo božje in njegove besede.

Vzporedno s svetim pismom je Slomšek kot knjižničar bogoslovne knjižnice preučeval vsa leta teološkega študija spise cerkvenih očetov. Izpisoval si je citate, primere, izreke, rimane nauke in jih pozneje uporabljal v svojih pridigah. Iz teh let so se ohranili zapiski »Selecta Patrum loca – izbrani govori ss. očetov«. Obsegajo tri zvezke; drugi in tretji zvezek sta pisana v treh kolonah. V prvi koloni je prepisano izvirno besedilo v latinščini in grščini, v drugi je dobessedni prevod, v tretji pa je Slomšek prevedeno besedilo jezikovno oblikoval v verz ali pregovor, da si ga je lažje zapomnil. V zapiskih je največkrat navajal sv. Avgušтина, sv. Gregorja Velikega, sv. Hieronima, sv. Bernarda, sv. Ambrozija, sv. Gregorija Nacianškega in sv. Janeza Krizostoma. Ti cerkveni očetje so bili veliki teologi in govorniki. Ob njih si je

Slomšek izpopolnjeval svoj naravni govorniški dar, v njihovih spisih pa je našel dovolj snovi za meditacijo in teološko oblikovanje samega sebe.

Ob teološkem študiju, ob stalnem poglobljanju v sv. Pismo in cerkvene očete se je Slomšek vsestransko tako izoblikoval, da je ob koncu teološkega študija lahko nastopil kot samostojna in ustvarjalna osebnost, ki je pozneje pridobila na svoji izrazitosti.

Za oblikovanje Slomškove osebnosti so pomembna tudi njegova potovanja, še posebej počitniška potovanja v času spiritualne službe. Na potovanjih se je srečeval z nekdanjimi sošolci, pozneje s svojimi učenci in slovenskimi slovstvenimi delavci. Izmenjal je misli s predstojniki drugih bogoslovnih zavodov in teoloških šol, seznanil se je z vzgojo bogoslovcev drugod in spoznal način pastoralnega delovanja mlade duhovščine. Seznanil se je s Francem Serafom Šmidom, ki ga je bogoslovcem v meditacijah postavljaj za zgled vnetega duhovnika. Srečeval se je s predstojniki samostanov in z drugimi dušnimi pastirji ter ob njih korigiral svoje delo, s čimer je bogatil samega sebe, spoznaval slovenskega človeka, njegovo okolje, način življenja in mišljenja, njegove materialne in duhovne potrebe.

Slomšek je bil močno povezan tudi s sosednjimi škofi. Na prvem mestu je povezava z ljubljanskim škofom Antonom Wolfom. Njuno povezavo je mogoče najbolje spoznati iz Slomškovih pridig ob Wolfovi zlati maši, kjer ga je označil kot »skrbnega duhovnega vrtnarja, državnika in škofa na Slovenskem«. Velik vzornik mu je bil tudi sekovski škof v Gradcu Roman Sebastijan Zängerl, najtesneje pa je bil povezan s krškim škofom dr. Valentinom Wieryjem. Poznala sta se že od leta 1831, ko je Wiery stopil v bogoslovje in bil štiri leta Slomškov učenec (Kramberger 1983).

1. 2 Slomškove pobude v šolstvu

Slomšek ima za razvoj šolstva, še posebej na Štajerskem, po mnenju tistih, ki so se s tem vprašanjem natančneje ukvarjali, neprecenljive zasluge. S širjenjem in pospeševanjem ter odpiranjem nedeljskih šol se je ohranjal slovenski jezik med ljudstvom. K temu delu ga je gnala tudi njegova vernost, ljubezen do slovenskega naroda in slovenskega jezika.

Slomšku je bilo od začetka jasno, da njegova moralna in narodnokulturna prenova živi ali pade z mladino. Zelo velikega pomena za dvig podeželja je bila Slomškova ideja o tako imenovanih nedeljskih šolah s slovenskim učnim jezikom. V ta namen je sestavil knjigo Blaže

in Nežica v nedeljski šoli, ki si je prevzela načelo » v šolo hoditi ... velika sreča in čast«. To je neke vrste enciklopedija slovenskega kmeta, kjer je zbrano poleg krščanskega nauka tisto, kar naj bi kmet znal in kakršen naj bi postal, da bi bil veren kristjan, vdan podložnik in uspešen kmetovalec (Pogačnik 1991:79).

Slomškova intenzivnost na področju šolstva je imela svoje objektivne in subjektivne razloge. Marčna revolucija (1848) in celotno dogajanje 19. stoletja je postavljalo vprašanje o ločitvi cerkve od države. V Avstriji je bil objavljen osnutek načel javnega pouka. Slomšek je sprejel potrebo po razširitvi izobraževalnih nalog, katerih realizacijo je videl samo v tesni naslonitvi na ustrezno versko vzgojo. Večjo izobrazbo je odbijal: »Visoko učene ino premetene ljudi hoče sedanji svet imeti; al vsa posvetna učenost je brez katoliške vere blede luni podobna, ki slabo sveti« (Pogačnik 1991: 82).

S to izključenostjo pa se razkriva protislovje, ki je obvladovalo Slomškov tako slovstveni kot šolski koncept. Človek, ki mu je bil narod svetinja, bi po logiki stvari svoj narod moral zamisliti kot odprto strukturo. Tega ni storil, ker je potrebo po odprtosti zavrlo versko učenje. Razlog za to protislovje je v samem bistvu Cerkve, ki se, tudi po Slomšku, do politike, ekonomije in kulture opredeljuje s stališča etičnih norm in moralnih vrednosti. Zaradi svoje specifične narave in poslanstva (oznanjevanje evangelija vsem ljudem) se praviloma ne sme ne približati in ne poistovetiti s kakršnokoli družbenopolitično opcijo, pač pa takšna prizadevanja ocenjuje po moralni plati. Po teh lastnostih se Cerkev razločuje od narave in smisla skupnosti, kakor so narod, stranka ali združba, ki se je oblikovala z nekim ciljem in interesi. Cerkev naj bi bila skupnost vernikov, ki v veri sprejemajo vsebino razodetja. Vsi verniki imajo pred Bogom enake pravice in dolžnosti; pred njim se pojavljajo z enakim dostojanstvom, zaradi česar je tudi pojmovanje demokracije v Cerkvi nekoliko drugačno od njenega pojmovanja v civilnem območju. Uresničevanje demokracije je mogoče samo v vzajemnem sodelovanju, katerega smisel je v skupnem premišljanju in iskanju najboljših poti za spoznavanje ter uresničevanje evangelija (Pogačnik 1991: 103).

Vse to pa vodi h krščanskemu univerzalizmu, ki svoje cilje postavlja v onstranstvo. Posameznik je torej po svojem bistvu pomanjkljivo bitje, zato je nazor o njem pesimističen. Ta pesimizem se je pri Slomšku še poglobil. Misel na tako imenovano reševanje duš se je s tem učvrstila v nekih konkretnih okoliščinah. Zaradi njih je koncept o onstranstvu pomenil tudi obveznost za urejevanje aktualnih zadev v življenju in družbi. Tradicionalna podoba sveta se je razhajala pod pritiskom sil, ki so uvajale moderno tehnološko družbo. Slomšek se

je zavedal, da je spremenjeni položaj zahteval večjo strpnost, zato so bila njegova stališča do drugih odprta in blaga.

Navedeni pojavi Slomška prizadevajo predvsem z moralne plati. V svetu brez Boga je namreč vse dovoljeno, zato se je Slomšek trudil, da do tega ne bi prišlo. Vse to je poskušal uresničiti na vseh ravneh svoje javne dejavnosti (Pogačnik 1991: 104).

2 SLOMŠKOV KULTURNI POMEN

Vprašanje jezika je med 1830 in 1855 doživljalo izredno burno dobo. Že kar na začetku so bila odprta in do skrajnosti polarizirana vsa vprašanja, ki so se zastavila v dobi klasicizma in predromantike. Obstajala je kontinuiteta sorodnih narečij (kranjsko, koroško in štajersko), katerih skupne lastnosti je bilo mogoče zbrati v nadrejen (slovenski) jezikovni sistem. Obravnavani dobi je preostalo samo, da reši problem tega nadrejenega sistema, ki je abstrakcija skupnih značilnosti in se v jezikoslovju imenuje diasistem. Na področju kulture pomeni dosega diasistema vseslovensko jezikovno stališče, etnično zedinjenje in narodnostno konstituiranje (Pogačnik 1991: 39).

V 19. stoletju se je v slovenščini že precej pisalo, vendar slovenski jezik ni bil nikdar jezik listin in pisarn. Jezik pogovora in pisanja v plemiški in meščanski izobraženi družbi je bil z majhnimi izjemami neslovenski, vse šole (razen osnovnih) so bile nemške. Treba se je zavedati, da je do marčne revolucije 1848 vladal absolutizem, ki se je boril proti liberalnim in nacionalnim idejam.

V predmarčni dobi je bilo slovensko usmerjenih ljudi še zelo malo, največ zavednih jih je bilo med duhovščino. Med škofi sta bila najbolj aktivna slovenska delavca M. Ravnikar in A. M. Slomšek. Slomšek je želel ustanoviti društvo za izdajanje slovenskih knjig, pa so mu prošnjo zavrnil, saj so bili prepričani, da je slovenska inteligenca že sprejela nemški kulturni jezik za svojega (Dermol-Hvala 1994: 10).

Slomšek se je začel ukvarjati z jezikovnimi vprašanji kot slovniški praktik in teoretik. To se je začelo že leta 1821, ko je v celovškem bogoslovju organiziral tečaj slovenščine za kolege-študente. Tečaj je odprl z zanosnim romantičnim govorom, ki je združeval praktične potrebe z javno prerodno zavestjo. Aktualiziral je misel Izidorja Seviljskega, ki pravi, da je za izobraženca sramota, če ne zna jezika tistega ljudstva, med katerim si služi kruh (Pogačnik 1991: 48).

Šlo mu je za narodno omiko; ko je govoril o tem, kako priti do nje, je ponavljal Kopitarjeve razloge (materinščina v šoli, pohvala slovenščini in poslušaj za živi jezik, katerega nosilec je agrarni kulturni fenotip). Od svojega vzornika je bil ostrejši v obsodbi narodnega odpadništva, analogijo za delo, ki ga je treba opraviti, pa je našel v poslanstvu solunskih bratov Cirila in Metoda. Za osnovo svojega ukvarjanja z jezikom je priznal Kopitarjevo slovnico, ki pa jo je seveda moral prilagoditi pedagoški zasnovi šolske ure in zamisli tečaja. Slomškovo prilagoditev Kopitarjeve znanstvene obravnave slovenskega jezika razkriva ohranjeni rokopis *Inbegriff der slowenischen Sprache*, ki ni bil tiskan, saj je v tem času izšla Metelkova slovnica (Pogačnik 1991: 48).

Tej slovnici je posvečal veliko pozornost, sledil pa je tudi tekoči slovstveni proizvodnji tistega časa (M. Ravnikar, J. Alič, V. Vodnik, U. Jarnik, ustno slovstvo in Kranjska čbelica). Poseben pomen so imele vaje v prevajanju iz nemščine v slovenščino. Slomšek je sprejel metelčico in zavrnil dajncico, saj je imela metelčica v slovenskih pokrajinah več pristašev. Sprejel jo je kot splošen slovenski pojav, štajerski poskus Dajnka pa je zavrnil kot ozek in neutemeljen. Zanimivo pa je, da se je, ko je nastopil hud abecedni spor med metelčico in dajncico, brž umaknil in ponovno v svoji škofiji uveljavil bohoričico. V to smer ga je očitno pregnalo prijateljstvo s Francetom Prešernom in Matijem Čopom (Pogačnik 1991: 49).

Slomškova jezikovna načela so med sodobniki izzvala odpore. Ilirizmu naklonjen krog v njih ni našel panslavističnega zблиževanja, narodnjaki (med njimi tudi F. Miklošič) so mu celo očitali dvojezičnost učbenikov. Na Kranjskem in Primorskem jih niso gladko sprejemali, ker so jih motile nove oblike in štajerske posebnosti. Slomšek se ni dal motiti, saj je bil v središču, kar pomeni, da je stremel po znanstvenem in leposlovnem napredku. Slomškova jezikovna praksa je bila nasledek trdne narodne zavesti. Njegova bibliografija navaja vrsto sestavkov, ki so bili objavljeni v slovenskih in nemških časopisih (*Laibacher Kirchenblatt*,

Theologische Zeitschrift in Zgodnja danica). Omenjeni sestavki pa so zgolj nadaljevanje razvijanja izhodišč, ki jih je Slomšek prvič formuliral leta 1834 v Blatogradu pri prijatelju U. Jarniku. Na binkoštni dan je imel v tamkajšnji cerkvi pridigo z naslovom »Dolžnost svoj jezik spoštovati«, ki je temeljna listina Slomškovega narodnega čustva in nazora (Pogačnik 1991: 50).

Ko so se začele po letu 1848 pojavljati zahteve po slovenščini kot uradnem jeziku, so začeli nadzorovati ljudi, politična društva, časopise ... Uradni list je l. 1849 sprejel slovensko ime za narod in jezik kot uradno, oblast se je zavzemala za enotni knjižni jezik, slovenščina je bila sprejeta kot obvezni učni predmet za slovenske gimnazije. Napredek slovenskega jezika je bil močno odvisen od pismenosti in dviga izobrazbe preprostega ljudstva. Na to nam kažejo vsa Slomškova dela, s katerimi je hotel dati kmečkemu, preprostemu človeku čim več znanja (Dermol-Hvala 1995: 10).

Slomšek je ustanovil Mohorjevo družbo, da so začeli redno izdajati slovenske knjige, ki so jih preprosti ljudje lahko redno brali. Želel je dvigniti slovensko šolo na višjo raven, zato je množično izdajal slovenska dela: Krščansko devištvo, Blaže in Nežica v nedeljski šoli, Sveto opravilo za šolarje, Mali katekizem ... Ustanovil je tudi nedeljske šole.

Redno je pisal tudi v Drobotnice in v Zgodnjo danico. Drobotnice so izšle ob letu Prešernovih poezij 1846. V njegovih delih najdemo različne bogoslovne podatke, navodila, nazore, pravila ... Izrednega pomena pa so Slomškove pridige, eden najboljših spisov v slovenskem jeziku so Vaje cerkvene zgovornosti, ki jih je izdal tik pred smrtjo.

Svoja spoznanja, misli in znanja je zapisoval v knjigah, pisal za otroke in odrasle, za preproste in izobražene. Zbujal je skrb za narodnost in lep, čist jezik. Z njegovo pomočjo je izšla Ahacljeva zbirka ljudskih pesmi, pod njegovim mentorstvom so bogoslovci prevedli vrsto zgodb Krištofa Schmidta, ki predstavljajo pri nas začetek mladinske književnosti (Dermol-Hvala 1995: 12).

3 SLOMŠKOV JEZIKOVNI NAZOR

Slomškov jezikovni nazor izhaja iz Kopitarjeve zamisli o ljudski, tj. izvornoslovenski osnovi slovenskega knjižnega jezika – Slomšek ustrezno nadgrajuje njegovo osrednjeslovensko naravnano teorijo z odličnim razumevanjem jezikovnih razmer na slovenskem obrobju. Zagovarjal je približevanje in prepletanje slovenskih jezikovnih različic, vendar ni pristajal na jezikovni partikularizem, ki ga je prepoznaval pri Dajniku in Metelku. Zavzemal se je za enotni slovenski jezik in pisavo (Jesenšek 2001: 669).

Slomšek si je v 19. stoletju prizadeval, da bi se Slovenci jezikovno prebudili in se zavestno uprli nemškemu potujčevanju. Veliko je pisal o slovenskem narodu, jeziku in šolstvu. Že od celovških časov mu je bilo jasno, da sta slovenski jezik in šola najpomembnejši vrednoti, ki zagotavljata slovenskemu narodu potrebne svoboščine in omejeno samostojnost v skupni državi – kot temeljno vrednoto je pri tem izpostavil spoštovanje materinščine.

Ko se je vpisal na bogoslovje, se je prepričal, da v Celovcu niso bili naklonjeni slovenstvu. Tudi mnogi bogoslovci so s težavo izgovarjali slovenske besede. Kljub obilici učenja je našel čas tudi za urjenje v slovenščini. Narodna zavest ga je priganjala in čut za lepoto slovenskega jezika ga je vedno bolj vznemirjal. Svoje znanje je želel prenašati na svoje učence. Menil je, da mora *»učitelj ljudstva podajati nauk v dostojni, olikani obliki, prav to pa je jezik. Žalostno je, če učitelj ne zna jezika bolje kakor svinjski pastir. Pri vseh narodih velja, da je treba jezik likati in negovati, samo Slovenci bi glede tega morali biti izjema.«* (Slomšek 1862)

V Ljubljani je vložil prošnjo za ustanovitev stolice slovenskega jezika na bogoslovni šoli v Celovcu. Prošnjo so zavrnili, vendar mu je ravnateljstvo bogoslovja dovolilo, da poučuje sošolce v slovenskem jeziku prostovoljno. Tako je postal prvi učitelj slovenskega jezika v celovski bogoslovnici.

Slomška so v bogoslovju vsi spoštovali. Pravili so, da živi samo za svoj materni jezik. S temi tečaji je mnoge bogoslovce vzgojil v narodni zavesti in jih usposabljal, da so svoje znanje znali prenašati naprej. Bodoče pridigarje je naučil pravilnega lepega izražanja v maternem

jeziku, nekatere pa je vzgojil celo v mladinske in nabožne pesnike in pisatelje. Njegov trud je obrodil sadove, saj se je želja po znanju slovenskega jezika razširila tudi na ostale zunaj semenišča. Slovenskega jezika so se želeli naučiti tudi nemško govoreči ljudje, zlasti uradniki. Največje priznanje pa je njegovo prerodno delo doživelo s potrdilom, da sme izdajati spričevala o znanju slovenskega jezika (Koražija 2009: 48).

Svoje poglede na slovenski jezik je najbolj neposredno predstavil leta 1838 v pridigi Dolžnost svoj jezik spoštovati, kjer je poudaril misel, da sta narodnostno in jezikovno odpadništvo dva izmed sedmih največjih grehov vsakega naroda. Boril se je za čast, uveljavitev in enakopravnost slovenskega jezika v javnosti, predvsem v šolah in uradih. V tej znameniti pridigi pravi: *»Materni jezik je najdražja dota, ki smo jo od svojih starih zadobili; skrbno smo ga dolžni ohraniti, olepšati in svojim mlajšim zapustiti.«* (Slomšek 1949: 22) V njem je živel prepričan, da moramo svoj jezik ljubiti, ga gojiti in vzdrževati. Slomšku je častno biti Slovenec: *»Ne bodi vas sram, da ste Slovenci; to naj bo naša čast. Tisti rojen Slovenec, ki svoj narod zataji je podoben prigreti jedi, ki nobenemu zdrava ni ... ino je kakor preoblečen vran od vseh zaničvan.«* (Slomšek 1949)

Slomšek se je zavedal, da so slovenski jezik, šola in kultura najpomembnejši braniki pred nemškim potujčevanjem, zato si je ves čas prizadeval za enakopraven položaj jezika. Zagovarjal je pravico do uradne rabe slovenščine v vseh socialno- in funkcijskozvrstnih položajih jezika, predvsem v uradovnem jeziku in šoli. Boj za enakopravnost slovenskega jezika je razumel tudi kot boj za narodne pravice, in je postavljal slovenski jezik kot temeljni pogoj za obstanek Slovencev. Leta 1862 je v govoru na otvoritvi prve čitalnice v Mariboru vneseno poudaril romantično misel o samozavestnem in ponosnem narodu, ki ima dve največji svetinji: pravo vero in materni jezik. Slovence je spodbujal, naj povzdigujejo slavo slovenskega jezika, kajti le omikan in kultiviran jezik bo lahko slavil svoj narod (Jesenšek 2001: 671).

Enako je razmišljal tudi o slovenščini v šoli. Njegovo stališče je bilo jasno: materinščina je zakon za nedeljsko šolo, ki ponuja najosnovnejšo izobrazbo, za ljudsko šolo pa je bil prepričan, da učenje nemškega jezika v njej ne sme potekati na škodo drugih, za narodovo izobrazbo potrebnih elementov. Zagovarjal je torej pouk materinščine, toda njegova odprtost

mu je narekovala še misel, da je v šolah potrebna tudi nemščina. Ministrstvo je sprejelo Slomškov predlog, vendar so ga v praksi izvajali le v slovenskih šolah, ki so od leta 1851 morale sprejeti raznarodovalno dvojezičnost. Dejstvo pa je, da Slomšek nikoli ni dovoljeval dvojezičnih katekizmov na Slovenskem – verouk se je moral poučevati v materinščini in se ni smel izrabljati kot sredstvo za učenje tujega jezika (Kovačič 1962: 243).

Zanimivo je, da Slomšek nikoli ni učil slovenske slovnice v maternem jeziku. Bogoslovcem v Celovcu je razlagal v nemščini, Blaže in Nežica sta se v nedeljski šoli učila v slovenščini, pa v njej nista poslušala slovnice, izjemoma le nekaj pravopisnih navodil. Učenje slovnice se je v skromnih obrisih začelo šele pri pouku nemškega jezika, ko je Slomšek poskušal razložiti osnovne pojme iz oblikoslovja, nekaj malega pa je namenil še skladnji in besedju. Pri tem pa je potrebno poudariti, da je Slomšek v nedeljski šoli govoril slovensko tudi pri urah nemščine in uporabljal predvsem slovenske strokovne izraze (Brumen 1936: 68–70).

Slomšek si je slovenščino najprej oblikoval pri branju Svetega pisma in spisov cerkvenih očetov, predvsem njihovih pridig, med slovenskimi pesniki pa je zelo rad prebiral Vodnika in Prešerna. Temeljno slovniško znanje si je pridobil pri učenju latinščine in nemščine, izpopolnjeval pa ga je z osebnimi stiki, najprej z Jarnikom, kasneje z Metelkom, Dajnkom, Zagajškom, Murkom, odločilno pa sta nanj vplivala Dobrovsky in Kopitar. Sledil je Kopitarjevi zamisli o izvornoslovenski osnovi slovenskega knjižnega jezika, ki jo je nadgradil s prizadevanji za kulturno in ustno izražanje ter ne prestrogo zavezanostjo slovniški pravilnosti. Njegova slovnica *Inbegriff der slowenischen Sprache* sicer ni bila nikoli natisnjena, vendar kaže, da je Slomšek v prvi polovici 19. stoletja odločilno sodeloval pri oblikovanju enotne slovenske knjižne norme. Zavzemal se je za enotni knjižni jezik in odklanjal vse poskuse, normirati več knjižnih različic. Sledil je Kopitarjevim jezikovnim načrtom, priznal vlogo osredneslovenski jezikovni tradiciji in sprejel vseslovenski jezikovni koncept (Jesenšek 2001: 672).

Zagovarjal je ljudsko osnovo slovenskega knjižnega jezika, Pri tem je ločil narečje, ki mu je funkcijskozvrstno pomenilo predvsem vsakdanji sporazumevalni jezik kmetov, od knjižnega (ljudskega) jezika, ki raste iz slovenske ljudske govorice, in je jezik večine, ne pa le ozke jezikovne elite središča, jezikovno praviloma zaznamovane. Kako lahko t. i. ljudski jezik

preraste v knjižnega, je Slomšek poskušal izpeljati tako, da je v knjižno besedje prenašal besedje iz slovenskega narečnega alpskega in panonskega prostora, v glasoslovju, oblikoslovju in skladnji pa je soočal gorenjskodolenjske in koroškoštajerske pokrajinskopogovorne značilnosti. Ljudski govor je uspešno prenesel v svoje pridige in druge spise, pri tem pa ga je stilistično oplemenitil, da je ljudski jezik prerastel v lep, živ in razumljiv knjižni jezik (Jesenšek 2001: 674).

4 PRIDIGA KOT GOVORNIŠKA ZVRST

Pridiga je oznanjevalna jezikovna zvrst besedila. Njena uvrstitev v besedilno vrsto »Govorništvo« (pri Slovencih se v javnosti začne razvijati šele sredi 19. stoletja) bi pomenila, da jo uvrščamo med kratkoročno spremenljiva in manipulativna pravna ter politična besedila. Namen pridige pa je oznanjevanje trajnih resnic o duhovnem in zemeljskem življenju človeku. Oznanjevanje se je začelo s Kristusovim javnim delovanjem, ki ga Cerkev skoraj 2000 let neprekinjeno nadaljuje (Orožen 2007: 138). Pridiga je kot edino govorniško oblikovano govorjeno besedilo neprecenljiv vzorec kulture govora, ki je v zgodovini slovenskega krščanstva dosegal vse svoje prebivalstvo in se ponaša s tradicijo od BS II (Pridiga o grehu in pokori).

Glavna načela pridige kot govora izvirajo iz antične retorike, ki je svoje govore oblikovala po posebnih pravilih. Najpomembnejše delo s področja retorike je Aristotelovo¹ z naslovom *Techne rhetoriké* (Retorika), saj so se govorniki ob tej knjigi, pogosto v latinskem prevodu, šolali več stoletij. Aristotel loči tri vrste govora, in sicer sodnega, političnega in priložnostnega. Po antični retoriki mora imeti vsak govor pet delov: uvod, pripoved, ugotovitev dejanskega stanja, dokaz in zaključek, pri čemer sta po Aristotelu najpomembnejša ugotovitev dejanskega stanja in dokaz (Dermol-Hvala 1995: 17). Poleg nadarjenosti, šolanja in izkušenj mora govornik dobro poznati pet govorniških faz, ki so iznajdba, urejanje, jezikovni izraz, pomnjenje in izvajanje. Že prvi govorniki so se zavedali pomembnosti zunanje oblike govora, zato so izoblikovali naslednje stilne kvalitete: jezikovna čistost, jasnost, primernost, okras in kratkost. Načela in pravila antične retorike so bila zelo stroga, kajti poleg naštetih pravil je moral biti govornik tudi vsestransko izobražen. To je poudarjal Ciceron, govornik, s katerim je rimska retorika dosegla svoj vrh. Utemeljiti je hotel idealnega,

¹ Aristotel(es) (384–322 pr. n. št.) je bil grški filozof, ki je podal ob retoriki za poznejši literarni razvoj temeljno literarnoteoretično delo *Poetika* (*Peri poetikes*, ok. 330 pr. n. št., sl. 1959, 1982).

vsesplošno izobraženega govornika. Od tod izvira njegovo spoznanje, da je modrost brez govorništva nekoristna, govorništvo brez modrosti pa škodljivo. V ospredje je postavil jezik, ki je pomenil utelešenje človeškosti. Izpostavil je tudi prozni ritem, uporabo ritmičnih kadenc in gostobesednost.

Nato se je pojavil tudi Kvintiljan², ki je prav tako zahteval poleg formalnega obvladovanja govorništva še splošno izobrazbo. Retoriko je povezal s pedagoškimi vprašanji in poudarjal pomen prevajanja iz tujega jezika, kar bogati besedni zaklad in izraz v maternem jeziku.

Antična retorika je vplivala tudi na krščansko retoriko, čeprav Grki in Rimljani cerkvenega govora niso poznali. Del cerkvenih očetov si brez antične retorike ni mogoče predstavljati.

Avguštin, Ambrozij, Gregorij Veliki, Bazilij³ so imeli temeljito retorično izobrazbo in velik sloves kot govorniki. Krščanske misli so širili z dokazovanjem, prepričevanjem, pregovarjanjem, torej z retoriko. V pridigah, litanijah in molitvah so prevzemali klasično retoriko in njene oblike podredili novi, krščansko-biblijski vsebini.

Prvo sistematično navodilo cerkvene zgovornosti je podal Sv. Avguštin v svojem spisu *De doctrina christiana*, pri katerem se je oprl na Cicerona. Po njegovem mora govornik resnico prav razlagati, dokazovati in jo izraziti v lepi govorniški obliki.

Cerkveni govori se ločijo le na tri dele: začetek, ki obsega uvod, napoved predmeta in razdelitev, razpravo, kjer razlagamo predmet govora, dokazujemo in zavračamo zmote, in sklep ali epilog. Pred uvod govorniki dostikrat postavijo kakšen rek iz Sv. pisma ali kakšen drug pomenljiv stavek.

Krščanski govori se nekoliko razlikujejo od antičnih, saj Cerkev z govori prebuja in pospešuje krščansko življenje v ljudeh. To skuša govornik doseči z apostolsko gorečnostjo in ljubeznijo, ki daje njegovim besedam moč in ogenj, pa tudi nežnost in milino. Tako se je uspešnost krščanske retorike kazala predvsem v pridigah, s katerimi so skušali ljudem čim bolj približati božji nauk in vplivati na voljo ljudi (Dermol-Hvala 1995: 17–19).

² Marcus Fabius Quintilianus (ok. 30–96 n. št.) je bil rimski pisatelj in prvi, od države nameščeni učitelj govorništva. Njegovo glavno delo je *Govorniška izobrazba* (*Institutio oratoria*).

³ Aurelius Augustinus (354–430) je bil cerkveni učitelj in filozof, na katerega se avtorji cerkvene retorike še danes sklicujejo. Ambrosius (340–397) je bil milanski nadškof, med njegove najboljše govore pa štejemo *Expositio in psalmum 118*. Gregorij Veliki (591–604) je bil papež in cerkveni učitelj. Bazilij Veliki (ok. 320–379) je bil grški cerkveni učitelj, ki je postal škof v Cezareji in ga štejejo za najboljšega cerkvenega govornika.

5 SLOMŠEK IN VREDNOST RETORIČNOSTI (ZGOVORNOSTI) V NJEGOVIH PRIDIGAH

Na Slovenskem lahko že zgodaj opazimo zametke retorike, in sicer jo najdemo v delu Pavla Diakona Zgodovina Langobardov, kjer naj bi bil omembe vreden govor v slovenskem ali slovanskem jeziku, ki naj bi ga imel Langobardski vojvoda Rodoald leta 624. To naj bi bil prvi slovanski govor, ki je sicer na čuden način prišel v zgodovino in se je zgodil tako daleč na jugu Italije, pa vendar dokazuje, da ni šlo le za poznavanje jezika, temveč za veččino govorniškega nastopanja (Koražija 2009: 32).

Naslednja dela, ki jih lahko povežemo z retoriko, so najstarejši dokumenti slovenskega pismenstva, Brižinski spomeniki, Celovski, Stiški in Starogorski rokopis, ki vsebujejo pridige, molitve in obrazce za spoved, poziv k pokori in primerke cerkvenih pesmi.

V zgodnjem srednjem veku so se slovenska kmečka zborovanja odvijala na prostem, praviloma pod lipo sredi vasi. Lipa postane simbol slovenske govorne in govorniške komunikacije. Omeniti pa moramo delovanje sodišč v srednjem veku, ki so poslovala po slovensko, saj drugače ni moglo biti. O tem pričajo Kranjski rokopisi iz leta 1440, ki vsebujejo besedila slovenskih priseg in obrazec za sodnikov nagovor zapriseženim pričam.

V tem času je Evropo zajel val kmečkih uporov, ki se seveda niso mogli odvijati brez številnih zborovanj, govorov in dokazovanj, na čigavi strani je pravica. To kmečko govorništvo je spontano in naravno (Koražija 2009: 32–33).

Govorništvo se je spet razvijalo z reformacijo. Najvplivnejši med cerkvenimi govorniki so bili Trubar, Dalmatin in Krelj. Ciceronov vpliv se vidi v pridigah Janeza Svetokriškega, kjer se kažejo prvine dobrega govornika.

V naslednjih stoletjih se pojavljajo različni pridigarji. Vsebina njihovih govorov je bila dokaj dobra, a oblika je bila skoraj povsod pomanjkljiva. Slovenski jezik je bil neuglajen, za jezikovna pravila se ni nihče zmenil. Po francoski revoluciji pa se začne prebujati narodna zavest. Tudi za slovensko cerkveno govorništvo se je s tem začela nova cvetoča doba. Izšlo je nekaj tiskanih govorniških besedil, osnovala sta se dva lista – Slovenski prijatelj in Duhovni pastir, ki sta širila veselje do lepega govorništva.

Za Slomška lahko nedvomno trdimo, da ima v 19. stoletju največ zaslug za cerkveno govorništvo. Imel je govorniški dar, vendar mu govorniški uspeh ni »stopil v glavo«, kar dokazujejo njegove besede: »Postavili so me med prve govornike. Jaz nisem o tem najmanj prepričan.« Zavedal se je, da samo nadarjenost ne pomeni veliko, treba se je izobraževati in znanje poglobljati. Ljudje so ga radi poslušali, saj je bil izjemen pridigar. Že na prvem službenem mestu (Bizeljsko) je zaslovel kot izreden oznanjevalec božje besede. Okoliški duhovniki so ga imenovali »slovenski Ciceron« in ga nagovarjali, naj izda svoje pridige v tisku (Dermol-Hvala 1995: 21).

Skušal je biti čim bolj izobražen, zato je bral različne knjige. Poleg Sv. pisma so mu bili posebej pri srcu spisi cerkvenih očetov, predvsem sv. Janez Zlatousti⁴, sv. Avguštín, sv. Gregorij Veliki in sv. Hieronim⁵. Ob branju njihovih del si je pridobil vero, nadarjenost, izpisoval si je citate, primere, izreke, kar je kasneje uporabil v svojih pridigah. Slomšek je poznal in bral tudi dela antičnih avtorjev, npr. Cicerona navaja kar dobesedno v latinščini v svojem delu Vaje cerkvene zgovornosti, sklicuje pa se tudi na Horaca⁶ in na Kvintiljana (Dermol-Hvala 1995: 21).

Slomšek si je torej prizadeval za vsestransko izobrazbo. Njegovo delo je bilo namenjeno vsemu ljudstvu, podeželskemu in mestnemu, preprostemu in izobraženemu. Pridiganje je bilo Slomškova strast. Njegov prvi življenjepisec Kosar poroča, da so verniki na Koroškem od dve do tri ure pred njegovim prihodom napolnili cerkev, tako privlačna je bila njegova beseda. Dobro se je zavedal pomena njegovih pridig za slovensko ljudstvo, saj je z njimi pri poslušalcih dvigal tudi narodno zavest in ljubezen do slovenskega jezika. Opravljale so tudi narodnoozaveščevalno vlogo.

Napisal je ogromno število pridig, za slovensko govorništvo so izredno pomembne Drobotnice, v katerih je bil prvi del vedno namenjen cerkvenim govorom pod naslovom *Stare resnice v novi obleki častivrednim duhovskim pastirjem za poskušnjo*.

⁴ Ioannes Khrysostomos (ok. 345-407) je bil carigrjski patriarh, sloveč pridigar (od tod naziv »Zlatousti«) in pisatelj. Izvoljen je bil za zaščitnika cerkvenim govornikom.

⁵ Hieronymus (ok. 345-419) je bil najpomembnejši predstavnik latinske patristike in je v latinščino prevedel biblijo.

⁶ Quintus Horatius Flaccus (65-8 pr. n. št.) je bil rimski pesnik in največji mojster latinskega pesniškega izraza in kitične forme. Izdal je tudi kratko verzificirano poetiko O pesniški umetnosti (Ars poetica).

Slomšek je napisal tudi kratko retoriko za bogoslovce z naslovom *Vaje cerkvene zgovornosti*, ki opisuje, kako je treba opravljati službo cerkvenega govornika. Na začetku je uporabil znani latinski pregovor *Pesnik se urodí, govornik pa izučí*⁷. *Vaje cerkvene zgovornosti* prinašajo kratka navodila, kako sestaviti dober govor.

V svojih pridigah se je vedno obračal na poslušalce, se prilagajal njihovim potrebam in sposobnostim. Dajal je navodila, kako se pripraviti na govor oz. pridigo. Opozarja na ustrezen izbor teme, ki jo mora posameznik, preden se loti pisanja, dobro poznati. Opozarja tudi na načelo kratkosti in jedrnatosti. Govori tudi o pomembnosti telesnih kretenj, o barvi in jakosti glasu. Poudarja, da slab človek ne more biti dober govornik. Narekuje obvezno uporabo maternega jezika in opozarja na neustrezno pretirano rabo »novokovane slovenščine«. Zavedal se je vdora tujk, zato je bil proti uporabi tujih besed, če je imel slovenski jezik ustrezno poimenovanje. Dopusčal je tudi uporabo tujk, če ustrezne leksike ni bilo. Govor naj bi bil razdeljen na »začetek, dokazek in konec«.

Izredno zanimiv je seznam avtorjev, ki jih Slomšek priporoča za branje, saj bogatijo in razvijajo cerkveno govorništvo, in sicer *Zgodbe svetega pisma Matevža Ravnikarja*, *Hoja za Kristusom Janeza Zalokarja*, *Vodnikove in Prešernove pesmi* ter *Devica Orleanska Vesela-Koseskega* (Koražija 2009: 41–45).

Bogat Slomškov homiletični opus, ki ga v sodobnosti pravzaprav ne poznamo, je zaznamoval vse cerkveno govorništvo 19. stoletja, saj so se vsi pridigarji pri njem učili. Prvo delo, ki ga je izdal kot nadžupnik v Vuzenici, je *Mnemosynon slavicum* (Spomin slovenski). To delo je posvetil svojim nekdanjim učencem in prijateljem, saj je hotel ostati v stiku z njimi. Knjiga naj bi bila nekak priročnik duhovnikom pri deljenju sv. zakramentov in raznih opravilih. Dve obsežni knjigi pridig je izdal prav v »purističnem obdobju«. Ob predstavitvi naslovne teme je pozornost osredinjena na njuno jezikovno ubeseditev. Gre za obsežno zbirko pridig v treh delih *Hrana evangelijskih nauk, bogoljubnim dušam dana na vse nedelje ino zapovedane praznike v leti* (izdana 1835, ponatis pa je izšel leta 1845), tej sledi še druga knjiga z naslovom: *Apostolska hrana bogoljubnim dušam dana po branji apostolskih listov ino drugih bukev svetiga pisma za nedele ino svetke cerkveniga leta*, ki je bila natisnjena v Celovcu leta 1849/50 (Orožen 2007: 141–142).

⁷ Anton Martin Slomšek, *Vaje cerkvene zgovornosti, Drobotnice za leto 1862*, 3.

6 SLOMŠKOVE DROBTINICE

Drobtinice so izšle leta 1846 in so kmalu zaslovele, saj so imele neprecenljiv pomen za razvoj in prebujanje našega ljudstva. Brali so jih tako na kmetih kot v gosposkih domovih. Namen Drobtinic je bil izrecno vzgojen, saj jih je posvetil »učitelam ino učencam, starišam ino otrokam v podvučenje ino za kratek čas«. To je bil prvi korak k bolj kakovostni šoli, saj je Slomšek menil, da potrebuje šolstvo reformo.

Drobtinice je najprej urejal sam, kasneje pa so urednikovanje prevzeli drugi.

7 JEZIKOSLOVNA PRIMERJAVA PRIDIG IZ DROBTINIC (1851, 1862) S POSODOBLJENO IZDAJO 2000

Objavljene pridige, govori in drugi spisi dokazujejo, da je bil Slomšek odličen govornik. Imel je lastnost, ki je bila zanj izjemnega pomena – znal se je prilagoditi naslovniku, njegovim potrebam, pričakovanjem in sposobnostim, hkrati pa je vedno »pisal Božjo besedo veličastno in oblastno, ne pa bo babje kinčano« (Slomšek 1862: 3). Jezik je pojmoval kot živ organizem, ki se je nenehno spreminjal, slovničar pa mora le zbirati in zapisovati, kar se v jeziku dogaja, ne sme pa predpisovati in prilagajati jezika svojim slovničnim pravilom. Prednost je dajal živemu ljudskemu jeziku in prirojenemu občutku za jezik (Jesenšek 2001: 675).

Odločila sem se, da bom jezikoslovno primerjala Slomškove pridige iz Drobtinic iz leta 1851 in 1862 s posodobljeno izdajo 2000. Prikazala bom razlike, ki se pojavljajo na besedoslovni, glasoslovni, oblikoslovni, in skladenjski ravni. Naslov izbora pridig posodobljene izdaje *Krščanska beseda Antona Martina Slomška* se sklicuje na Slomška, saj je pogosto svoje pridige naslavljal s tem izrazom in skrbno pazil, da je poleg aktualnosti govorjeni besedi dal pridih krščanstva. Med pridigami, ki so objavljene v posodobljeni izdaji, sem izbrala pridige z družbeno in socialno tematiko, in sicer *O slabi vzgoji otrok*, *O pravi reji otrok*, *Dolžnosti otrok*, *O zakonskem stanu* in *Nasvet beračem*, kjer je prikazane njegova vnema za dvig kvalitete vzgoje in posledično zakonskega življenja v družinah, hkrati pa ga je skrbelo za najbolj uboge in obrobne v družbi.

Naloga vzgajati otroke je za Slomška najprej »sveta dolžnost staršev« in obenem »velika pravica otroka biti dobro vzgojen«. Vlogo staršev – vzgojiteljev Slomšek razdeli v posebne naloge matere in očeta, čeprav je vzgoja otroka skupna naloga obeh. Vzgojo obravnava s treh vidikov: moralno-etična, intelektualna in verska vzgoja (Ambrožič 1983: 119).

Pridige so torej v posodobljeni izdaji napisane v sodobnem slovenskem jeziku, ohranila pa se je živost in lepota Slomškove besede, ki je gradil idejo enotne knjižne norme na osnovi ljudskega jezika.

Pri nadaljnji analizi sem uporabila krajši oznaki pridig (P1, P2) iz Drobotnic z različnimi letnicami:

- 1851: Od krive reje otrok, Od prave reje otrok, Od dolžnosti otrok, Od zakonskega stana (P1) – te sem skupaj označila kot sklop pridig P1, zato kasneje ne označujem vsake posamezno;
- 1862: Poduk za berače (P2).

7. 1 Slomškov slog

Slomškova besedila lahko obravnavamo zunajpovršinsko, njegova izrazna moč besede pa se razkriva v globinskem razčlenjevanju pomenskega prenosa sobesedila. Tu gre za tako imenovano bogato »besedno poetiko«, za izrabo alegorije, metonimije, poosebljenja, ukrasnih pridevkov, primer in metafor kot možnosti za pojavitev novih pomenskih odtenkov, prepoznavnih že v jeziku Biblije in verskih besedilih (v molitvi in cerkveni pesmi). Slomšek v svojih pridigah niza simbole, ki pojasnjujejo neznano z znanim ali konkretnim na podlagi globinskih pomenskih asociacij.

Zelo značilne za Slomška so slikovite alegorije, globinsko asociativni simboli, ki pogosto na izjemno privlačen način nakazujejo pomensko sporočilo pridižne teme. Najdejo se tudi miselni preobrati, absurdi, množično pa se pojavlja poosebljanje.

Za Slomškov slog so značilna zanimiva stalna rekla iz slovenske narodove zakladnice, prenosi, preimenovanja in pregovori:

Kriva reja otrok je slabih časov mati (P1, str. 78). – *Svojoglavnost – huda terma človeka vse žive dni v železji imate ako se otroku vse po volji stori* (P1, str.79). – *Skozi perste gledati* (P1, str. 79). – *Ljuti oroslan raste* (P1, str. 79). – *Pisano suktnjo nositi* (P1, str. 79). – *Jabelko daleč od debla ne pade* (P1, str. 80). – *Kako drevo – tak sad* (P1, str. 80). – *Delati sive lase* (P1, str. 80). – *Ena grintova ovca celo čedo zaleze* (P1, str. 80). – *Ako beseda ne pomaga, naj šiba pripomore* (P1, str. 82). – *Kdor svoje dete v strahi ima, ga bo vesel* (P1, str. 82). – *Blagor otrokom, ki jih starši tepejo, tuja vrata jih ne bodo tolkla po petah* (P1, str. 82). – *Že zarano začne žgati, kar kropiva hče ostati* (P1, str. 82). – *Dokler je še drevo mlado, se lahko zravnava; staro drevo se vlomi* (P1, str. 82). – *Molitva je otrokom zlata, nebeški ključ* (P1, str. 83). – *Človek se ima toljko učiti, de prehitro nikolj ne začne, pa tudi nigdar ne skonča, od oralu do peresa, od kuhle do šivanke* (P1, str. 83). – *Le v mlinu se dvakrat pove* (P1, str. 83). – *Dober nauk je zlata vreden* (P1, str. 83) . – *Svojim ustom pritrpati* (P1, str. 85). – *Mlado drevce pokaže, ali bo tern, alj sadunosno drevo* (P1, str. 86). – *Svojo srečo na pesek zidati* (P1, str. 86). – *Kdor očeta do praga privleče, njega sunejo otroci črez prag* (P1, str. 87). – *Kdor svoje starše preklinja, njemu luč v sredi teme vgasne* (P1, str. 87). – *Z žalostjo srec prebadati* (P1, str. 86). – *Potresti stezo z rožami* (P1, str. 87). – *Kar človek seje, bo žel* (P1, str. 88). – *Goljufna je priljudnost, in prazna lepota* (P1, str. 88). – *Zdravo telo je naj večo bogastvo* (P1, str. 88). – *Červ drevo sreče podjeda* (P1, str. 89). – *Dnarja se mu mili* (P1, str. 89). – *Noben zakon brez križev ni* (P1, str. 90). – *Trudno glavo položiti* (P2, str. 47). – *Priti v nič* (P2, str. 49). – *Imeti svojo dušo na prodaj* (P2, str. 51). – *Pisano gledati* (P2, str. 51). – *Hud jezik iztegati* (P2, str. 52). – *Mladi berač, stari tat* (P2, str. 53). – *Beraška palica se v roki vgreje* (P2, str. 53). – *Podplate na beračiji raztergati* (P2, str. 53). – *Lenoba je naj gerši bolezen* (P2, str. 53). – *Molitev je berača delo* (P2, str. 54). – *Delati teško vest* (P2, str. 53).

7. 2 Besedje

Pri besedju gre za zanimive arhaične besede, po katerih je Slomšek znan v našem slovaropisju. Pleteršnikov slovar opozarja na številne izraze, ki so označeni s kvalifikatorjem Slom. – velikokrat gre za besede, ki so znane samo iz Slomška, npr. *ponidoma: denar ponidoma tratiti* (Jesenšek 2001: 676).

Ponidoma pomeni brez potrebe, to je brez potrebe denar tratiti. Iz pridig, ki sem jih analizirala, se beseda **ponidoma** pojavi z različico ponidam v obeh pridigah, in sicer:

Velik greh je, če oče alj mati otrokom pohištvo, zemliše in premoženje ponidam zapravi; pa še veči krivica, če se jim potreben poduk ne preskerbi. (P1, str. 83)

Požrešnost, da ponidoma milošnjo zapiješ alj zaješ. (P2, str. 51)

Ponidoma kasneje uporabi še Cigale, v SSKJ pa ni tega gesla.

V analiziranih pridigah pa sem poleg že te znane opazila še naslednje besede s kvalifikatorjem Slom. v Pleteršnikovem slovarju, zato sem jih na tem mestu posebej omenila ter jih primerjala s SSKJ:

čerstev (čvrst): *Kakor čerstev kol oče v sredi svoje rodbine je, njega se derže mati in otroci, in dopolni se blagoslov svetiga zakona.* (P1, 81); SSKJ: črstev – nar., čvrst; Plet.: črstev – Danj.-Mik., Ravn., Svet., Jan., M., Slom., Npes.-Vraz.;

darovnik (darovalec): ... po božjih potih in sejnih vpijejo, naj bi darovnike omehčali. (P2, 52); *Bog nagiba serca darovnikov in darovnic, pa le takim, ki lepo Bogu služijo.* (P2, 54); ... *popotnikov vidijo, na darovnike mislijo* (P2, 53); SSKJ: darovnik – star.; Plet.: darovnik – Dict., Jarn., Mur., Gor.-Svet. (Rok.), vzhŠt.-C., Bas., Slom., C.;

kljubeten (kljuboalen): *Solza se materi nad takim klubetnim otrokom po licu vdere.* (P1, 86); *svoj(e)volja* (svoja volja): *Šterta krivica je svojvolja, ki se otrokam da, in se jim skoz perste gleda.* (P1, 79); SSKJ: kljuboten – zastar.; Plet.: kljubetən – Guts., C., Slom.;

svojost (samostojnost): *Vse cesarju ponudijo, naj jim le svojost da.* (P1, 90); SSKJ: svojost; Plet.: svojost – Jan., C., Slom.;

ubožnica (sirotišnica): *Po ubožnicah se noč in den grizejo, kakti škrateki, se tožujejo in obrekujejo.* (P2, 51); SSKJ: ubožnica - nekdej; Plet.: ubožnica – Mur., Cig., C., Slom., nk;

zakonšica (zakonska žena): Blagor hiši, mestu, deželi, ki dosti srečnih zakonšic ima! (P1, 90); SSKJ: ; Plet.: zakonšica – Jan., Slom.

Te so posebnost, saj so v Pleteršnikovem slovarju označene tudi kot Slomškove besede. Nekaj jih je šlo v pozabo, nekatere pa najdemo še v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, kjer so primerno označene s kvalifikatorji star., zastar., redko in raba peša.

V nadaljevanju sem zbrala besede iz obeh sklopov pridig (P1, P2), v oklepaju so izrazi iz posodobljene izdaje, nato pa sledi primer stavka iz pridige, kjer se nahaja to besedje. To so samo tiste besede, ki imajo različne korene. Da sem ugotovila razširjenost besede, sem preverila, ali je beseda zapisana v SSKJ in v Pleteršnikovem slovarju, kjer sem ob njej zasledila oznake Levst., (Levstik), Preš. (Prešeren), Met. (Metelko), Mur. (Murko), Jan. (Janežič), Krelj, Rec. (Recelj), Slom. (Slomšek), Cig. (Cigale), Jarn. (Jarnik), Guts. (Gutsman), Dalm. (Dalmatin), Jap. (Japelj), Z. (Zalokar), C. (Caf), Alas. (Alasia da Sommaripa, Bas. (Basar), Danj. (Danjko), Valj. (Valjavec), Jsvkr. (Svetokriški), Mik. (Miklošič), Trub. (Trubar), Dict. (Dictionarium, latino-carniolicum, prva polovica latinsko-sloven. slovarja) ...

Te besede sem predstavila po abecednem vrstnem redu:

ako (če): Ako beseda ne pomaga, naj šiba pripomore. (P1, 82); ... ako se pogosto in vredno spoveš ... (P2, 50); Od tiste dobe, kar je Kristus vboštvo izvolil, je dobilo naj večjo ceno in čast, ako se v pravem duhu poterpi. (P2, 48); Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram, ne prideš v nebesa, če si ravno reven berač. (P2, 48); SSKJ: ako – raba peša (če); Plet. slovar: ako – Met., Preš., Jan., Krelj, Rec.;

ako ravno (čeprav): Ako ravno je Kristus kralj vse slave, ki ima v oblasti vse zaklade nebes in zemlje, ... (P2, 48); SSKJ: akoravno – star. (čeprav); Plet. slovar: nem.;

barati (pogovarjati se): Barajte eden drugiga rekoč ... (P1, 82); SSKJ: barati – star.; Plet.: barati – Hip., Mik., Št.

belič (novčič): Kako vdova svoja dva beliča v tempelnu? (P2, 50); SSKJ: belič – nekdanj, ekspr.; Plet.: belič – Jarn., Guts., Jap., Cig.;

besedovati (odgovarjati): Ti očetu in materi beseduješ – jih hudo gledaš – clo preklinjaš – alj svojo hudobno roko iztegneš nad nje. (P1, 87); Zadovoljnost z dari, da vse za dobro vzameš,

kar ti dobrotniki vbogaiame dajo, da si ne izberaš, ne beseduješ in ljudi ne obraš. (P2, 49); SSKJ: besedovat; Plet.: besedovati – Npes.-K., Npes.-Erj., Jan., Jarn., Z., Cig., C.;

boren (slab, reven, siromašen): Suhe skorjice kruha sta v studenčnico namakala, in borno kosilo imela. (P2, 52); ... z naj bornejšim blagom za dobro vzeti. (P1, 86); SSKJ: boren – star.; Plet.: bornost (ubožnost) – Cig.;

če ravno (čeprav): Otroška reja je naj imenitnejše delo, kojega malokdo zna, če ravno le dvojno opravilo ima ... (P1, 81); Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram, ne prideš v nebesa, če si ravno reven berač. (P2, 48); SSKJ: čeravno – star. (čeprav); v Pleteršnikovem slovarju ni te besedne zveze;

čuti (paziti): Oh očeti in metere, čujte! (P1, 82); SSKJ: čuti – star.; Plet.: čuti – Jan., Preš., Cig., Levst., Škrinj., Valj., Preš.;

deca (otroci): Deca se v šoli moliti uče, doma pa kleti čujejo. (P1, 79); jezova žena deca s strupom doji, ... (P1, 89); SSKJ: deca – nar.; Plet.: deca – vzhšt., ogr., kajk.-Valj., ogr.-C., Mur.;

fajmošter (župnik): Za vsako veliko noč imate iti k spraševanji in nauku k svojemu fajmoštru, naj bodo saj enkrat v letu vidili svojo ovčico. (P2, 54); SSKJ: fajmošter – pog.; Plet.: fajmošter – Trub., Krelj;

gnada (milost): Zdaj je čas, da se vam svatovsko oblačilo posvečujoče gnade božje poda, da bote pri nebeški gostiji sedeli. (P2, 47); SSKJ: gnada - zastar; Plet.: gnada – Cig.;

goditi (dogajati): Kako se pri reji otrok krivica godi. (P1, 78); SSKJ: goditi; Plet.: goditi – Vod.;

goldinar (zlatnik): rajši plačajo za glavo živine na planini goldinarja dva, kakor za otroka v šoli eniga; (P1, 83); SSKJ: goldinar; Plet.: goldinar – C.;

gorje (težje): Varvati je lahko, pa odvaditi gorje (P1, 82); SSKJ: gorje – star.; Plet.: gorje – Cig., Dalm., Levst., Jurč.;

grintov (garjav): Ena grintova ovca celo čredo zaleze; (P1, 82); SSKJ: garjava; Plet.: grintava – Jan.;

igravec (kvartopirec): Zapravljiv pijanc, igravec je hudi letni podoben; (P1, 89); SSKJ: igravec; Plet.: igravec – Cig., Jan.;

izkojiti (rediti): Taki dnevi pridejo nad vse stariše, kateri svoje otroke prav ne rede, alj izkojijo. (P1, 78); ... slabo izkojeni otroci. (P1, 80); SSKJ: rediti; Plet.: izkojiti – Trub.;

izrejen (vzgojen): ... boljših ljudi pa ne bo, dokler ne bo boljše izrejenih otrok. (P1, 78); ... še lepši je dežela polna prav po keršansko izrejenih otrok. (P1, 82); SSKJ: vzgojen; Plet.: izrediti – Met., Jan., Cig.;

kakti (kot / kakor): Godi se njim kakti mošni, kojo zaveržemo, kedar dnarjev v njej ni. (P1, 86); bil je v tempelnu darovan, kakti nar veči vbožec; (P2, 48); SSKJ: kot, kakor; Plet.: kakor – Mur., vzhŠt.-M., ogr.-Levst., ogr.;

kamo (kam): Čujte in premislujte otroke, kamo kažejo. (P1, 82); ... rečejo mati kamo jiti, in ti praviš, kaj mi bote dali. (P1, 86); ni imel kamo svoje glave položiti (P2, 48); SSKJ: kam; Plet.: kamo;

kavsati (prepirati): ... in če hočeta svoj prevžitek imeti, se morta z mladimi kavsati in tožvati. (P1, 86); SSKJ: kavsati – ekspr.; Plet.: kavsati – Levst.;

kinč (okras, nakit): Otroci po gosposko oblečeni po navadi ne delajo radi, skerbijo za kinč ... (P1, 79); SSKJ: kinč – zastar.; Plet.: kinč – Cig., Jan., ogr.-Valj. (Rad.), Mik. (Lex);

korar (kanonik): Ljudi so mu obilno darovali, in korar mu vsak den goldinar da. (P2, 52); ... pove korarji, ki ga je spazil in s palico ozdravil. (P2, 52); SSKJ: korar – nar.; Plet.: korar;

krajcar (denar): Otroka doma obderži, de mu kake krajcarje zasluži, v šoli pa zlate zamudi ... (P1, 83); nabrane krajcarje poskriješ, alj celo v zemljo zakoplješ, da jih nihče ne najde. (P2, 51); SSKJ: krajcar – ekspr.; Plet.: krajcar – Josch.;

kruljev (pohabljen): V Bolonji se je mladeneč, 30 let star, kruljevega narejal in po berglah h cerkvenim vratam lazil. (P2, 52); Vboga vdova kruljeva ni dolgo časa v cerkvo mogla. (P1, 87); SSKJ: kruljav – ekspr.; Plet.: kruljav;

kruljevec (šepavec): Zvečer vidi ministrant kruljevca v kerčmi zdravega piti ... (P2, 52); SSKJ: kruljavec – ekspr.; Plet.: kruljavac;

kučati (čepita): Sin in sneha – zet in hčer v lepi sobi prebivata, stara pa v temni čumnati na stare dni kučita ... (P1, 86); SSKJ: čepita; Plet.: kučati se – Z., C.;

kujav (jokav): Hude jeze; jezova žena deca s strupom doji, kujava možu jesti in piti greni. (P1, 89); SSKJ: jokava; Plet.: kujav – Alas., Cig., Jan., C.;

***kušuje** (poljublja): Tretja krivica je nečemernost, oholost dekliča, ktiro mati prelepo oblači, pred ogledalo postavlja, ga hvali in kušuje, pa ne ve zakaj? (P1, 79); SSKJ: kuševati – zastar.; v Pleteršnikovem slovarju te besede ni;

ljut (divji): Tako ljuti oroslan raste. (P1, 79); SSKJ: ljuti – zastar.; Plet.:ljutiti – Jan., Z., C., kajk.-Valj.;

mešnik (duhovnik): Mešnik R. K. pišejo, da so berača poznali ... (P2, 53); SSKJ: duhovnik; Plet.: mešnik – vzhŠt.;

namalan (naslikan): Preveliko sedajnih otrok pa prebada serce, kakor una dva nepristna sina, serce ne mertviga, namalaniga, ampak živo serce svojega očeta in matere. (P1, 84); SSKJ: namalan – nižje pog.; Plet.: namalati (nem.);

napak (napačen):... sedajna reja otrok je večji del napak. (P1, 78); SSKJ: napak, napačno; Plet.: napak – Habd.-Mik., Dict.;

natura (narava): Cela natura vam veli, otroci vi. (P1, 85); SSKJ: natura – star.; Plet.: natura – vzhŠt.-C., Dol. –Levst.;

obutel (čevlji): Lokman, imenitni mož, si ni imel z čim obutele kupiti, in je bil silo žalosten bos hoditi. (P2, 50); SSKJ: obutela – zastar.; Plet.: obutel – Habd.-Mik., Jan., C.;

okinčati (okrasiti): Tudi dobre dela duhovske in telesne so vam potrebne, da si z njimi svatovsko oblačilo okinčate. (P2, 50); SSKJ: okinčati – zastar.; Plet.: okinčati – Cig., Jan.;

oroslan (lev): Tako ljuti oroslan raste. (P1, 79); v SSKJ ni te besede, saj je prevzeta; Plet. slovar: Guts., Mur., Cig., Jan., Mik.;

ošpotvan (okregan): Dekla otroku mahoma ne vstreže, in bo hudo ošpotvana, na videž tepena. (P1, 79); v SSKJ in Plet. slovarju te besede ni;

paternošter (rožni venec): Solze njo polijejo, ter pobožno križec paternoštra na usta pritisne, z katerim je doma roženkranc molila. (P1, 87); SSKJ: paternošter – star.; Plet.: paternošter;

patron (zavetnik): ... z Jezusom skleniti skoz sveto obhajilo – Marii, svojim patronom in angelu varhu priporočiti se, naj bojo svatje. (P1, 89); SSKJ: patron – rel.; Plet.: patron (nem. der patron);

peršona (oseba): V denašnim sv. evangelji tri svete peršone, Jezus, Marija in sv. Jožef; te vam za novo leto podam. (P1, 81); Moja rajna mati so me učili vsak dan eden Očenaš in eno

češena si Marija zmoliti v čast svetih treh peršon, Jezusa, Marije in sv. Jožefa za srečno zadno uro; SSKJ: oseba; v Plet. slovarju ni te besede;

plevnik (blazina za ležanje): v njegovem plevniku so pa najdli 9000 frankov. (P2, 51); SSKJ: te besede ni; Plet.: plevnjak – Habd., Z., Gor., Valj., C.;

podstopiti se (lotiti se): Kdo se otroka prvi podstopi, kdo zagovarja – kdo ga na noge spravi? (P1, 87); SSKJ: podstopiti se – zastar.; Plet.: podstopiti se (nem. sich unterstehen ...);

poduk (nasvet): Poduk za berače. (P2, 47); SSKJ: poduk – star.; Plet.: poduk;

poslužiti (izrabiti): Hudič se beračev naj raji v hudo posluži, da krive in prazne vere med ljudi trosijo, čudeže lažejo ... (P2, 51); SSKJ: poslužiti – zastar.; Plet.: poslužiti – Guts.-Cig., Slom.-C. (nem.);

prav znati (obvladati): Otroška reja je naj imenitnejše delo, kojega malokdo prav zna, če ravno le dvojno opravilo ima ... (P1, 81); SSKJ: obvladati; v Plet. slovarju ni te besedne zveze;

premisljevati (opaziti): Čujte in premislujte otroke, kamo kažejo. (P1, 82); SSKJ: premisliti; Plet.: premisliti – Cig., Jan.;

prihranljivost (varčnost): Prihranljivost. (P1, 90); SSKJ: varčnost; Plet.: prihranljivost – Jan., C.;

priljudnost (milina): Goljufna je priljudnost, in prazna lepota; (P1, 88); SSKJ: priljudnost – zastar.; v Plet. slovarju ni te besede;

pušlec (šopek): Srečen ženin, ki ima brajdelc (pušeljc) za klobukom, serce nedolžno pa v persih. (P1, 88); SSKJ: pušeljc; Plet.: pušeljc – Levst.

rajni (pokojni): ... in vsak terdi, de je rajniga sin. (P1, 84); Gosposka vkaže podobe rajniga na steber djati ... (P1, 84); SSKJ: rajni – raba peša; Plet.: rajni;

reč (stvar): Lepo, drago reč, ki več velja od zlata in srebra (P1, 81); SSKJ: reč – star.; Plet.: reč – C.;

reja (vzgoja): Koljko hudiga pride iz krive reje otrok. (P1, 78); Od prave reje otrok (P1, 81); SSKJ: reja – nar.; Plet.: reja – ogr.-C.;

robstvo (suženjstvo): Nezvestoba otrok in družine, tatvine, robstvo in vboji. (P1, 80); SSKJ: robstvo – zastar.; Plet.: robstvo – Valj.;

rodbina (družina): Lepa podoba keršanske rodbine alj familje. (P1, 81); SSKJ: rodbina – star.; Plet.: rodbina – Cig., Svet., ogr.-Valj., Npes.-Vraz, Levst., Mur., Jan.;

roditeli (starši): Otroci se naj svoje ljudi spoštovati učijo in svojim roditelom povračevati dobro z dobrim; to dopade Bogu. (P1, 85); SSKJ: roditelji; Plet.: roditelji – Jan., ogr.-Valj.;

sila (zelo): Lokman, imenitni mož, si ni imel z čim obutele kupiti, in je bil silo žalosten bos hoditi. (P2, 50); SSKJ: sila – star.; v Plet. slovarju ni te besede;

stan (bivališče): Doma se nauku le dobro dno naredi, v šoli se nauku čeden stan postavi ... (P1, 83); SSKJ: stan – star.; v Plet. slovarju ni te besede;

sušec (marec): Najdli so sušca 1860 v nekem mestu na pol mertvega berača od same lakote. (P2, 51); SSKJ: sušec – star.; v Plet. slovarju ni te besede;

svariti (opozarjati): Ne naveličajte se učiti, moliti, svariti svoje otroke. (P1, 82); SSKJ: svariti; Plet.: svariti – Meg., Mur., Cig., Jan., Trub., Krelj, Kast.-Valj., Dalm., Škrinj.-Valj.;

svetek (praznik): V cerkev le grejo, kedar je kaka delitva (talenga), in o naj večih svetkih službo božjo opuščajo, ter za potami sede; (P2, 53); SSKJ: svetek – star.; Plet.: svetek – Cig., Jan., ogr.-Valj., Erj., jvzhŠt., C.;

škorja (lubje): ... iz plovov šolo napravijo, s škorjami jo pokrijejo ... (P1, 83); v SSKJ ni te besede; Plet.: škorja – Dict., vzhŠt.-C.;

taberna (gostilna): Tudi v taberne in na plesiše ne jemlite otrok; (P1, 82); SSKJ: taberna – prevzeta; Plet.: taberna – Mur., Cig., Jan., Ahac.,

tovaršija (družba): Varujte otrok slabih tovaršij. (P1, 82); SSKJ: tovarišija; Plet.: tovarišija;

ubožnica (sirotišnica): Po ubožnicah se noč in den grizejo, kakti škrateki, se tožujejo in obrekujejo. (P2, 51); SSKJ: ubožnica – nekdej; Plet.: ubožnica – Mur., Cig., C., Slom.;

vbogaime dati (podariti, prositi): Hlapec ima dobro službo, po kerčmah ženstvo napaja, njega oče pa vbogaime prosi. (P1, 86); Zadovoljnost z dari, da vse za dobro vzameš, kar ti dobrotniki vbogaime dajo, da si ne izberaš, ne beseduješ in ljudi ne obraš. (P2, 48); Berač jo je materi vkradel, oslepil in z njo vbogaime prosil. (P2, 53); v SSKJ te besedne zveze ni; Plet.: vbogajme dati (nem.);

vbožtvo (siromaštvo): Vbožtvo se množi, dokler ljudje le dobro živeti, delati pa vajeni niso. (P1, 80); SSKJ: siromaštvo; v Pleteršnikovem slovarju ni te besede;

zadnjič (na koncu): Zadnjič je gol na križu umerl, in je bil v ptuji grob pokopan. (P2, 48); SSKJ: zadnjič, nazadnje – star.; Plet.: zadnjič;

zakletva (prisega): in to je sedajne mladine naj strašnej zakletva; (P1, 84); SSKJ: zakletev; Plet.: zakletva – Cig., Jan.;

zalesti (okužiti): Ena grintova ovca celo čedo zaleze; (P1, 82); v SSKJ ne najdem enakega pomena; Plet.: zalezati in zalesti;

zarano (zgodaj): Že zarano začne žgati, kar kropiva hče ostati. (P1, 82); SSKJ: zarana; Plet.: zarana – Cig., Jan., C.;

zastopnost (razumevanje, zaupanje): Lepa zastopnost zakonska. (P1, 89); SSKJ: zastopnost – star., zastar.; Plet.: Cig., Krelj, Jsvkr.;

zatoliko (veliko): Ljudje vam bodo zatoliko raje dajali. (P2, 50); SSKJ: veliko; v Plet. slovarju ni te besede;

železje (okovje): ... huda terma človeka vse žive dni v železji imate ako se otroku vse po volji stori. (P1, 79); SSKJ: železje – nar.; Plet.: železje – Mur.;

ženitnina (svatba): Bila je ženitnina v Kani na Galilejskem. (P1, 88); SSKJ: ženitnina – star.; Plet.: ženitnina – Mur., Cig., Jan., Ravn.-Valj.;

žlahta (sorodniki): Kervava šiba starišev, sramota cele žlahte. (P1, 80); SSKJ: žlahta – zastar.; Plet.: žlahta – Z., Levst., Mik., Cig.;

žrelica (uho): Ložje pride velblud skozi šivankino žrelico itd. (P2, 48); v SSKJ in Plet. slovarju ni te besede.

Slomšek je prepotoval ves slovenski prostor, tako je imel priložnost spoznati mnoge pokrajinske pogovorne različice in prevzemati njihovo značilno leksiko, kar se odraža v njegovem imenitnem besednem zakladu, saj uporablja besedje tako iz njegovega ožjega rojstnega kraja kot tudi iz drugih slovenskih pokrajin.

Med besedjem so tudi:

- prevzete besede iz nemščine, kot so aboten (nor), ajfrati (biti ljubosumen), brajdelc (šopek), familja (družina), fajmošter (župnik), goldinar (goldinar, zlatnik), natura (narava), peršone (osebe), pušlec (šopek), roženkranc (rožni venec);

- prevzete besede iz madžarščine, kot so jezer (tisoč), kinč (okras), oroslan (lev). V besedilu pa sem našla izposojenko tudi iz češčine velblud (kamela).

Uporablja tudi stare v pogovornem jeziku ustaljene izposojenke-adaptiranke, tudi kalke, za katere še ni bilo dobrih, izvirnih izrazov:

bukve (knjige): Od njega že Mojzes v bukvah stvarjenja piše, od njega Kristus govori: »Človek bo ...« (P1, 88);

dopadljivo (všečno): Otroci, slušajte svoje stariše, opominja sv. Pavl; zakaj to je dopadljivo pred Gospodom. (P1, 86);

dopasti (biti všeč): Otroci se naj svoje ljudi spoštovati učijo in svojim roditelom povračevati dobro z dobrim; to dopade Bogu. (P1, 85);

zaderžanje (obnašanje, vedenje): Ena grintova ovca celo čedo zaleze; slabe tovaršije pošteno zaderžanje pohujšajo. (P1, 82); Razujzdanost in nespodobno zaderžanje. (P1, 86); Za živi nauk, kako se imate berači zaderžati, vam naj povem, kako lepo je sv. Servulj berač živel, hlapčič božji imenovan. (P2, 47);

zastopnost (razumnost, zaupanje): Lepa zastopnost zakonska. (P1, 89);

Ker je Slomšek sodeloval pri oblikovanju slovenskega besedišča in je največ pozornosti namenjal prav poslušalcem, je želel biti razumljiv predvsem širši množici, zato je zaradi boljše ponazoritve primerov, ki jih je navajal v svojih pridigah, rad uporabljal dvojnice oz. sopomenke, protipomenke in vzporedne podpomenke:

kriva reja (P1) – slaba reja (P1) → protipomenski določili; rodbina (P1) – familja (P1); stariši (P1) – roditelji (P1); poroka (P1) – svatba (P1) – gosti(j)a (P1, P2) – ženitnina (P1) – svatovšina (P1); fajmošter (P2) – mešnik (P1, P1) – korar (P2) → sopomenki 'župnik' in vzporedna podpomenka 'kanonik'; brajdelc (P1) – pušlec (P1) → sopomenki; goldinar (P1, P2) – krajcar (P1, P2) → vzporedni podpomenki; paternošter (P1) – roženkranc (P1, P2) → sopomenki; slab, reven (P1, P2) – boren (P1, P2) → sopomenki; oroslan (P1) – lev (P1) → sopomenki; bogastvo (P1, P2) – bogatija (P2) → besedotvorni sopomenki; naglavni grehi (P2) – poglavitni grehi (P2) → besedotvorni sopomenki v določilu; obutela (P2) – čevlji (P2) → nadpomenka in podpomenka ali sopomenki; berač (P1) – vbožec (P1, P2) → sopomenki.

7. 2. 1 Besedotvorje

Zelo opazna je pisava predpanskega v dosledno z v: *naj nevsmilejši, nevboglјivost, povžijješ, prevžitek, vbijati, vbogati, vbogi, vbožci, vbo(š)žtvo, včakala, vdere, vgasne, vgreje, vkaže, vkradel, vkročati, vlomi, vmerje, vmoriti, vpije, vsmileni, vstreliti, vstreže, vstruplena, vtegnejo, vžali, zavžijema,*

Izstopajo pa seveda tudi njegove zanimive besedotvorne rešitve, ki se pojavljajo tako v prvi (P1) kot v drugi (P2) pridigi. Navedla bom besedotvorno različne besede (v primerjavi s posodobljeno izdajo) glede na besedotvorne morfeme in vrsto tvorjenke. Glede na podstavo in obrazilo ločimo tri besedotvorne vrste: izpeljavo, zlaganje in sklapljanje in tri vrste tvorjenk (izpeljanke, kamor sodijo tudi tvorjenke iz predložne zveze, zloženke in sklopi), kamor bom uvrstila besede, ki sem jih našla v Slomškovih pridigah:

1. Navadne izpeljave:

Samostalniške besede:

- izpeljava samostalnikov iz glagolov: **darovnik** (darovalec) → dar-ov-**ni**-k (P2, 52); **oral** (ralo) → (iz glag. oreti) o-ral-∅ (P1, 83); **pesterna** (pestunja) → pest-nna (prvi n je zložni), nato po disimilaciji nn → rn (P1, 82); **sprehaj** (sprehod) → spreh-**aj** (P1, 85); **zasluženje** (zaslužek) → za-služ-enje (P2, 50); **zvonikar** (zvonar) → zvon-**ik**-ar (P2, 50);
- izpeljava samostalnikov iz pridevniških besed: **bogatija** (bogastvo) → bogat-**i-ja** (P2, 50); **bogatin** (bogataš) → bogat-**in** (P2, 50); **duhovnija** (duhovščina) → duhoven-**ija** (P2, 47); **skopec** (skopuh) → skop-**ec** (P1, 89); **slada** (sladkost) → slad-a (P1, 82); **zakonšek** (zakonec) → zakon-**š-ek** (P1, 89): zakonski + -ek; **zakonšica** (zakonka) → zakon-**š-ic**-a (P1, 90): iz zakonska + -ica; **zaroblenost** (robotost) → za-rob-**lj**-en-ost (P1, 87); **zberljivost** (izbirčnost) → ∅-zber-**ljiv**-ost (P2, 49);

- izpeljava samostalnika iz samostalnika: **milošnja** (miloščina) → milost-ina (P1, 50); **pečovje** (pečina) → peč-ov-je (P2, 49); **zakonski** (zakonca) → zakon-ski (P1, 89) – konverzija: pridevniška oblika je postala samostalniška;
- inačenjska (modifikacijska) izpeljanka: **divjačina** (divjak) → divj-a-k-ina (P1, 85): premena po prvi palatalizaciji; **kosček** (košček) → kos-ček (P1, 86); **kosec** (košček) → kos-ec (P2, 49); **sinovci** (sinovi) → sin-ov-c-i → sinovec je narečno vnuk ali bratranec, vendar iz sobesedila razberemo pomen sinovi; mogoče je uporabil tvorjenko, da bi poudaril razliko med pravim sinom in tistimi, ki so se izdajali za sina, s pomenom domnevni sinovi, in sicer: Gosposka vkaže podobe rajniga na steber djati, vsem trem sinovcom pa v podobo vstreliti, rekoč: Kteri bližej v serce zadene, on je rajniga sin. (P1, 84).

Pridevniške besede:

- izpeljava pridevnikov iz samostalnikov: **deželski** (deželni) → dežel-sk-i (P1, 80; P2, 51); **duhovski** (duhovni) → duhov-sk-i (P1, 80; P2, 51); **goljufna** (goljufiva) → goljuf-n-a (P1, 88); **klubetni** (kljubovalni) → kljub-et-n-i (P1, 86); **kmetiški** (kmečki) → kmet-i-ski (P1, 87); **siromaški** (siromašni) → siroma-k-ski (P2, 48);
- inačenjska (modifikacijska) izpeljanka: **grozovitno** (grozno) → groz-ov-it-n-o (P1, 78); **jezova** (jezljiva) → jez-ov-a (P1, 89).

Glagoli:

- izpeljava glagola iz pridevniške besede: **militi se** (smiliti se) → mil-i-ti (P1, 83) – v Slomškovi pridigi je glagol brez predpanskega obrazila, današnja oblika je tvorjena s predpanskim obrazilom s-;

Tvorjenke iz predložne zveze: **izporočiti** (izročiti) → iz-po-rok-iti (P1, 83); **izveličati** (zveličati) → z-velič-a-ti (P2, 48); **vročiti** (izročiti) → v-rok-iti (P1, 84) – palatalizacija: k > č; **obhoditi** (hoditi) → ob-hod-iti (P1, 87); **odrašeni** (odrasli) → od-

ras-en-i (P1, 83); **zmodriti** se (postati moder) → zmodr-iti se (P1, 85); . **skončati** (končati) → s-konc-a-ti (P1, 83); **spaziti** (opaziti) → s-paz-i-ti (P2,52); **zapazovati** (opazovati) → za-paz-ova-ti (P2, 49).

Pri glagolu so predponski obrazila dvofunkcijska:

- oblikoslovni pomen: iz nedovršnika v dovršnik (spaziti, zapazovati);
- besedotvorni pomen: dodaten pomen (preberačil).

2. Zloženke (medponsko-priponske):

- zlaganje samostalnikov (pridevnik + samostalnik): **svojvolja** (svojevoljnost) → svoj-ø-volj-a (P1, 79); **svojglavnost** (svojeglavost) → svoj-o-glav-ost (P1, 78);
- iz glagolske zveze s samostalnikom z ničto medpono: (tak, ki nosi sadove) **sadunosen** (saden) → sad-u-nos-en (P1, 82, 86).
- samomedponška zloženka: **vbogaime** (v ime boga) → v-bog-a-ime (P1 in P2).

3. Sklopi:

babje vere (babjevernost) → bab-j-e ver-e (P2, 51); **den denašen** (dandanašnji) → dan- danes-n-ji (P1, 79).

7.3 Glasoslovje

7.3.1 Samoglasniki

Glede na slovenski knjižni jezik ni sprememb pri dolgonaglašeni í, é, ê, á, ô, ó, ú niti pri kratkonaglašeni ì, è, ə (polglasnik s krativcem), à, ò, ù in ne pri nenaglašeni samoglasnikih i, e, ə, a, o, u, razen pri zapisu naglašene in nenaglašene r in polglasnika.

V glasoslovju je tako pri prvi (P1) kot pri drugi pridigi (P2) je dosledno zapisovanje polglasnika ob r ne glede na naglas.

Kratkonaglašeni zložni r je v besedah: *berž, černi, čerstev, červ, kerčma, gerda, kerv, naj gerši, mertvi, persi, persti, pervi, pervič, pomerjejo, poverniti, pritergati, raztergani, serce, serčna, skerb, skerbno, smert, šterta, terma, tern, terta, umerl, verh, verli, vmerjejo, zanikernost, zaveržemo, zaveržene.*

Nenaglašeni so: *deržati, gerdaba, juterna, keršanske, kervava, mermraj, nečemernost, obderžati, oskerbeti, peršone, pesterna, serdit, poterpeti, poterpežljiv, poterpežljivost, preskerbeti, skerbeti, terditi, terpeti, vertnar, Vogersko, zanikernost, zaderžanje, zaderžati.*

Vokalični r ima enako veljavo pri Murku in Dajniku, e pred r se sicer piše, pač pa se ne izgovarja. Murko pravi, da se tak e izgovarja vedno kratko, kakor da ga ne bi bilo. Fran Ramovš isto stanje zagovarja v današnji prleščini. Miklošič je leta 1852 prvi izrecno zagovarjal pisavo r brez e (Rajhman 1998: 62).

Pri nenaglašeni samoglasnikih ni upoštevan preglas (za c, j, č, š, ž se o spremeni v e): *z zelenim vencom na glavi* (P1, 88), *prijatl(j)ov* (P1, 89), *trem sinovcom* (P1, 84), *roditel(j)om* (P1, 85), *prepeljel* (P2, 49), kjer gre za narečni preglas, z *Lazarom* (samostalnik moškega spola, ki se končuje na -r-, podaljšuje osnovo z -j-, kar v tem zgledu Slomšek ne upošteva, prav tako tudi preglasa ni, kjer bi moral biti) (P2, 50). Preglas pa je opazen pri obliki veznika *da* → *de*, in sicer se pojavi na mnogih mestih samo v prvi pridigi (P1) in pri protivnem vezniku vendar → *vender*, ki se pojavi v drugi pridigi (P2, 48, 50).

Tako v prvi kot v drugi pridigi pa sta prisotni moderna vokalna redukcija:

P1: *cvetle, djanja, dnarjev, evangelji, familja, goljfa, hče, izdihvala, Jndjani, letna, ljubezn, milošna, misjonariji, mladenči, morjo, morta, nevarn, obdva, ošpotvana, ovarvati, Pavl, pestval, pijanc, pokorn, prijatlov, pšice, skoz, srote, stvarjene, svojga, svojmu, tovaršija, tud, varhu, varjte, varvala, varvati, vedli, (z) vilcami, zaničvanje, zaničvati, zasramvanje.*

P2: *clo, djati, dnar, goljfiija, marskterega, milošna in milošnja, misjona, prijatla, raj, scer, spovedli, stvaril, svojih dolžnost, tovarša, tovaršem, varjemo, zgubiti, zvoljenih;*

in delna vokalna redukcija ter druge premene nenaglašanih samoglasnikov:

a > o: *dobrovah* (P1), *ložej* (P1), *ložje* (P2);

ě > i: *prijemati* (P1), *prijeti* (P1), *vidili* (P2), *vsih* (P1);

e > o: *sramožljivost* (P1);

i > ə: *jutre* (P2), *mladeneč* (P1, P2);

o > i: *nicoj* (P2);

o > u: *una* (P1);

akanje o > a: *neprenehama* (P1);

zložni ł > el: *jabelko* (P1, 80); v pridigi P2 ga piše kot ol.

Polglasnik ostaja zapisan v neimenovalniških sklonih:

koščeke → *Ko berač odbere, ga zakliče, pa zaveržene koščeke kruha pobere, rekoč: » Škoda bi bilo, da bi v nič prišli.«* (P2, 49);

škrateki → *Po ubožnicah se noč in den grizejo, kakti škrateki, se tožujejo in obrekujejo.* (P2, 51).

Polglasnik pa je tudi nekajkrat izpuščen v samostalniških priponah -(e)c, -(e)k, -(e)n:

brajdelc → *Srečen ženin, ki ima brajdelc (pušcl) za klobukom, serce nedolžno pa v persih.* (P1,88);

Frančišk → *Sv. Frančišk Seraf. se je s svojim tovaršem Masejem o poldne v sencu k studencu vsedel.* (P2, 52);

pijanc → *Zapravljiv pijanc, igravec je hudi letni podoben ...* (P1, 89);

roženkranc → *Solze njo polijejo, ter pobožno križec paternoštra na usta pritisne, z katerim je doma roženkranc molila.* (P1, 87);

ljubezn → *Solze so ljudi polile za to otroško ljubezn.* (P1, 87)

Polglasnik je zapisan tudi z i: *prebodil* (P1), *sim* (P1), naglašeni polglasnik gre pred kratkonaglašene samoglasnike: *mešnik* (P2), *pomekni* (P1), *sneha* (P1).

7.3.2 Soglasniki

V obeh pridigah P1 in P2 je opazno nihanje pri zapisovanju palatalnega l⁸, in sicer v P1: *dopadljivo, dovolenje, halo, hvalena, izkljujejo, jemlejo, klubetnim, klubost, ključ, koplejo, mahlej, mol, nedela, nevošljivost, pogubljenje, na posteli, poteplejo, poterpežlivim, pošle, prijatlov, pušlec, roditeli, tempelnu, učitel, v Silski dolini, vsmileni, vstruplena, zapravlivosť, zaroblenost, zemliše, zgublenimu, življenje;*

zapis lj: *bolj, boljših, čevljev, dobrotljivo, goljfati, goljfiija, goljufna, kljubješ, koljko, kopljemo, kralj, kraljevi, kruljevo, ljubega, ljubezen, ljubeznivi, ljubite, ljubosumnosti, ljudje, ljudstvo, naj ljubšega, napravljajo, nar bolji, na zemlji, nevošljivost, nikolj, odkupljen, pošiljati, poterpežljivost, povabljeni, prebavljaj, preklinjaš, prepeljel, pripelji, prihranljivost, priljudnost, pripravljeni, prostovoljno, sramožljivost, svojvolja, sv. Servulj, toljko, veselje, volja, zadovoljnosti, zapelje, zapravljati, zapravljiv, zberljivemu, zemlje, zvoljenih, življenje.*

Nihanje pri zapisovanju palatalnega n⁹ sem prav tako zasledila v obeh pridigah: *denašnim* (P1), *dopolnujejo* (P2), *juterna* (P1), *milošna* (P1 in P2), *mošna* (P1), *opomina* (P1), *posledno* (P2), *zadno* (P2), vendar se v drugi (P2) bolj dosledno piše.

⁸ Vzhodnoštajerski knjižni jezik je pod vplivom štajerskega narečnega soglasniškega sistema poznal samo srednji l (palatalni je otrdel), zato praviloma niso pisali dvočrkja lj. Slomšek se je tega zavedal, zato je po vzoru osrednjeslovenske norme poskušal tudi pisno razločevati med l in lj. Iz primerov je razvidno, da ni bil vedno uspešen, nekajkrat pa je pri nepolnopomenskih besednih vrstah namesto srednjega l hiperkorektno zapisal dvočrkje lj (*alj, nikolj, toljko*) (Jesenšek 2001: 676).

⁹ Praviloma je palatalni nj pri Slomšku otrdel v n, posebnost pa so nekateri prislovi, v katerih je prišlo do anticipacije (*nekdajni, sedajni, znotrajni*) (Jesenšek 2001: 676).

V obeh pridigah najdemo tudi zapis nj: *ajfranje* (P1), *cunje* (P2), *dovolenje* (P1), *gospodinja* (P2), *iz Terbonj* (P2), *konj* (P1), *naj manjših* (P2), *milošnja* (P2), *njega* (P2), *njim* (P2), *opominjati* (P1), *pogubljenje* (P1), *poštenje* (P1), *premoženje* (P2), *prenehanje* (P2), *prihranjeniga* (P1), *spraševanje* (P2), *stvarjenje* (P1), *suknja* (P1), *svinja* (P2), *v Bolonji* (P2), *vedenja* (P2), *zaderžanje* (P1), *zadnjič* (P2), *zaničvanje* (P2), *zasluženje* (P2), *zasramvanje* (P1), *zaupanje* (P1), *življenje* (P1), *življenje* (P2).

V eni sami besedi sem opazila zapis protetičnega v, in sicer *razvujzdan*.

Prav tako pa sem pri obeh pridigah opazila nihanje pri zapisovanju soglasniške skupine *šč* (*šč>š*)¹⁰: *češena si Marija* (P2), *grajšina* (P2), *keršanske (rodbine)* (P1 in P2), *milošna* (P1 in P2), *milošnja* (P2), *na plesišah* (P1), *nepokoršina* (P1), *nevošl(j)ivost* (P2), *očišene (angelce)* (P1), *opušajo* (P2), *pšice* (P1), *razpušene (družine)* (P1), *(v)bogati tašo* (P1), *zemliše (zapravi)* (P1); *kerščanstvo* (P1).

Slomšek vedno ne upošteva premene po (ne)zvenečnosti: *z katerim je molila* (P1, 87), *z sebo nesti* (P1, 90), *z čim kupiti* (P2, 50). Varianta z se je v starejšem knjižnem jeziku pisala pred zvenečimi in pred nezvenečimi soglasniki, danes pa se pred nezvenečimi soglasniki piše s, kar se tudi pri Slomšku opazi: *s čem* (P1, 86; P2, 51), *s trupom* (P1, 89).

Tako kot v govoru je Slomšek tudi v pisavi uporabil premeno po nezvenečnosti: *teška* (namesto težka) (P2, 53), *nigdar* (namesto nikdar) (P1, 83).

Pri rabi predloga k in h sem pri enem samem primeru v pridigi iz leta 1862 opazila rabo pripornika, in sicer *h cerkvenim vratam* (P2, 52).

V pridigah pa najdemo tudi nekatere druge vrste palatalizacijskih premen, ki prizadevajo samo mehkonebne nezvočnike k, g, h. Ti se po drugi palatalizaciji premenjujejo s c, z, s. Slomšek tudi te premene ni uporabljal, saj sem zasledila velelniški obliki *reči* in *strežite* namesto (reci in strezite). Zasledila pa sem prav tako narečno in tedaj knjižno obliko 2. palatalizacije: *tak ~ iz taciga otroka* v prvi pridigi (P1, 79), *naj tacemu oči izkljujejo* (P1, 87).

¹⁰ Slomšek je pred uvedbo novih oblik praviloma zapisoval soglasniški sklop *šč* kot *š*, po letu 1850 pa ga je začel zamenjevati s *šč* – od tod tudi dvojnice tipa *keršanstvo* in *krščanstvo* (Jesenšek 2001: 676).

Posebej pa je treba opozoriti še na nekatere soglasniške posebnosti znotraj glasoslovja. Nekatere soglasniške premene se pojavljajo samo v pridigi iz leta 1851 (P1):

- b > p: *Jakop* (P1, 85);
- sklop čt >št: *šterta* (P1, 85);
- soglasniška skupina čre je starinska, ki je v narečjih izgubila r: čr > č: *č(r)eda* (P1, 82);
- zaradi asimilacije se soglasniške skupine spreminjajo: sk > šk: *skorja* > *škorja* (P1, 83)
– pripornik s pred k v nekaterih narečjih prehaja v š.

V prvi pridigi sem zasledila tudi pisavo priponske oblike -v(e)c namesto -l(e)c: *poslušavci* (P1, 81), *igravec* (P1, 89).

Sekundarna soglasniška skupina -tl- mestoma še ostane: *izrastli*, *odrastli*.

V prvi pridigi sem naletela tudi na metatezo (premet, premestitev) -v-: *čerstev* (P1, 81).

Več je takih premen soglasnikov, ki se pojavijo v obeh pridigah (P1 in P2), in sicer:

- redukcija soglasnikov: *žlah(t)ni*, *ob(v)ezovati*, *(v)saj*, *(v)tegnejo*;
- zamenjava nezvenečega š z zvenečim ž: *Alež*;
- raba konzonantskih skupin pt in čr: *črez krivo rejo*, *ptuje vrate*, *ptuja dežela*, *ptuji grob*.
- prilikovanje ali asimilacija -ji > -i: *naj veči*;
prav tako se asimilirata zvezi ji in ij v medsohlasniškem položaju in v izglasju: *starejši* > *stariši*.

Slomšek zapisuje protetični j: *jiskati*, *jiti*, *jmel*; pojavlja se zapis sekundarnega j: *grajšina*, *ojstro*, *razujzdani*; v *najšel* je dodani (epentetični) j; pri *nikolj*, *toljko* in *alj* pa je hiperkorektni j ob l za označevanje izgovora z l.

Zasledila pa sem eno soglasniško spremembo, ki jo najdemo samo v pridigi iz leta 1862 (P2). Kadar si v isti besedi skupaj sledita dva artikulacijsko enaka ali podobna glasova, pride do zamenjave enega od glasov ali pa ta onemi. Temu so podvržene predvsem prevzete besede.

To jezikovno spremembo imenujemo disimilacija, ki se pojavi tudi pri Slomšku, in sicer se namesto r-ja pojavi drug zvočnik r -r > j-r: *farmošter* > *fajmošter* (P2, 54).

7. 4 Oblikoslovje

Oblikoslovje je del slovnice, ki besedam določa vrstne, oblikovne in funkcijske značilnosti. Po tej teoriji je v slovenskem knjižnem jeziku 9 besednih vrst: samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov, povedkovnik, predlog, veznik, členek in medmet.

Prav vse so tudi zastopane v Slomškovih pridigah.

Pri oblikoslovju sem najprej ugotovila pojavitve različnih sklanjatvenih končnic določenih spolov, ki niso enake današnjim tipičnim sklanjatvenim vzorcem.

7. 4. 1 Samostalniška beseda

- **Samostalniki moškega in srednjega spola**

Slomšek v pridigah ne upošteva novih oblik pri sklanjatvi samostalnikov moškega in srednjega spola:

Iz prve pridige (P1) so primeri:

- em, -om > -am (D, mn; O, mn): *svojim otrokam, otrokam dati, svojim ustam*;
- -ah (M, mn.): *pri otrokah prikažejo*;
- ev > -ov: *prijatlov*.

Iz druge pridige (P2) pa so naslednji primeri:

- em, -om > -am (D, mn; O, mn): *h cerkvenim vratam, otrokam v šalo*;
- namesto -ah je bilo normirano -ih: *o svetkih, po potih in sejnih*.

V pridigi P2 pa gre na nekem mestu za vpliv ženskih sklonskih končnic v orodniku množine pri samostalniku srednjega spola. Gre za končnico -ami, ki se pojavi v zvezi *pred cerkvenimi*

vratami (P2, 54). Posplošitev ženskih končnic v množini pri samostalnikih moškega in srednjega spola je bila običajna že od 18. stol.

Samostalniki moškega in srednjega spola imajo v dajalniku in mestniku ednine končnico -i namesto -u: *po božiči, po sveti, po izgledi, v zakoni, na križi; po lici, po novim leti, pri premoženji, v serci, v mesti, k spraševanji*. Ta končnica je danes zastarela in narečna (znana tudi na Štajerskem), v prvi polovici stoletja pa je bila edina osrednjeknjižna. Vendar pa moram na tem mestu omeniti, da končnico -i Slomšek uporablja le v prvi pridigi (P1), medtem ko v drugi (P2) že povsod piše končnico -u (*na truplu, iztradancu, k studencu*).

V imenovalniku množine imajo danes nekateri samostalniki posebne končnice, in sicer -je: ljudje, očetje, vendar je v obeh pridigah uporabljena končnica -i (*očetji, ljudi*), ki jo poznajo Štajerci.

Mnogi enozložni samostalniki moškega spola v imenovalniku množine in dvojine podaljšujejo osnovo z -ov-, vendar tukaj ta posebnost ni upoštevana, saj sem zasledila dva primera: *sini* (sinovi), *dari* (darovi), ki se pojavi tako pri P1 kot pri P2, pride pa do podaljšanja osnove z -n-: *tempel – v tempelnu*.

Samostalnik otroci je sklanjatvena posebnost. Končnica je -i in je že prvotna za moški spol. V dajalniku uporabi starejšo knjižno obliko -am (otrokam), v mestniku (*pri otrokih / pri otrokah*) in orodniku (*solze, ki se nad takimi otroci prelivajo*) pa ne upošteva oblike brez palatalizacije, ki je značilnost govora.

- **Samostalniki ženskega spola**

Samostalniki ženskega spola na -ev imajo v tožilniku ednine končnico enako imenovalniku, ničto končnico, vendar so v pridigah že v imenovalniku rabljeni kot v štajerskem narečju pod vplivom ostalih samostalnikov ženskega spola na -a: *zakletva, cerkva, molitva, delitva*.

To so narečne, neknjižne oblike, ki so se takrat prenesle iz govora v besedila, ki jih je Slomšek takrat ustvarjal.

Vboga vdova kruljeva ni dolgo časa v cerkvo mogla. (P1, 87)

V cerkev le grejo, kedar je kaka delitva (talenga), in o naj večih svetkih službo božjo opušajo, ter za potami sede; ne slišijo ne svete maše, ne pridige, ne kerš. nauka. (P2, 53)

Taka molitva bode otrokom juterna zarja srečniga življenja. (P1, 83)

In to je sedajne mladine naj strašnej zakletva. (P1, 84)

Orodnik ednine ženskega spola ima značilno vzhodnoslovensko končnico -oj: *z enoj besedoj, z enoj žlicoj.*

Le v enem samem primeru ima samostalnik ženskega spola v mestniku ednine končnico -ih namesto -ah (*po petih*), in sicer se ta oblikoslovná preména pojavi v prvi pridigi: *Blagor otrokom ktere stareši tepo; ne bode jih ptuje vrata po petih tolkle. (P1, 82)*

- **Samostalniki srednjega spola**

Samostalnik *vrata, delo* imata v množini ženski spol, kar se vidi samo v določilu: *ptuje vrata, dobre dela* (feminizacija nevter). V P2 bi pričakovali odpravo te oblike, vendar le-ta še ni odpravljena. Pri samostalniku pot ima Slomšek še moški spol: *za potami, na potu.*

- **Samostalniški zaimék**

Slomšek uporablja dolge naglasne oblike samostalniških osebnih zaimkov, saj so bolj pogovorne:

za njo; njo → *Solze njo polijejo ... (P1, 87); njim* → *Šli so in njima stezo z rožami potrosli. (P1, 87).* Lahko bi uporabil naslonske oblike, ki se rabijo v 2., 3., ali 4. sklonu. V prvem primeru bi lahko uporabil tudi navezno obliko – zanjo.

V tej pridigi se nahaja tudi posebnost – predložna ali navezna oblika v tožilniku – ki jo Slomšek uporabi → *na-nj: Njena verla sina, prebožna za mater voz najeti, naredita za nošo čeden stol, mater na-nj posadita, in v cerkvo neseta. (P1, 87)*

Pri osebnem zaimku prihaja do narečnih sprememb končnice -i namesto -u , in sicer *naji (P2, 52).*

Svojlčnost je izražena z roditeljskim samostalnikom, ki je pred- ali zapostavljen jedru:

Kriva reja otrok je slabih časov mati. (P1, 78)

Moder sin je veselje očeta; aboten pa serčna žalost matere. (P1, 80)

Dopolni se blagoslov svetiga zakona. (P1, 81)

Kervava šiba starišev, sramota cele žlahte. (P1, 80)

Kteri bližej v serce zadene, on je rajniga sin. (P1, 84)

Raspušeni otroci so starišev počasna, pa gotova smert. (P1, 86)

Očeta in matere blagoslov ima za njima k poroki jiti, de pojde božji blagoslov od poroke za njima na dom. (P1, 89)

Na njem zaupanje boljših časov cveti. (P1, 90)

Molitev je berača delo. (P2, 54)

Ta svojilnost je v veliki meri zastopana v P1, manj pa v P2.

V pridigah najdemo tudi povratno osebne (*sebe, se, seboj*), vprašalne (*kaj, kdo, s čem, koga-pogovorni kaj*), oziralni (*kder, kar, ktera*), poljubnostne, nedoločne (*nekdo, nekaj*), mnogostne (*marskteri*), nikalni (*nobenimu*), totalna (*vse, vsakdo*), kazalni (*ta, takih, ono*).

Slomšek samostalnika oče in mati dostikrat uporabi v množini (narečno, neknjižno) namesto dvojine, kar se vidi pri osebnih zaimkih in glagolih:

Iz celiga serca spoštuj svojega očeta, in ne pozabi porodnih bolečin svoje matere; pomisli de si od njih rojen; kako jim bo povernil, kar so ti dobrega storili? (P1, 85)

Veselite se velike sreče, očeta in mater do sive starosti živih imeti, šterto zapoved božjo nad njimi dopolniti; in kedar vmerjejo, mirno oči zatisnite jim. (P1, 85)

Oča in mater pa mnogi sin noče spoznati, se jih sramuje. (P1, 87)

Perve plenice otroku mati preskerbe, prvi kosček kruha oče zasluži; kako jim pa vse to hudobni otroci povračujejo? (P1, 86)

Ti očetu in materi beseduješ, jih hudo gledaš, clo preklinjaš, alj svojo hudobno roko iztegneš nad nje. (P1, 87)

Tudi tukaj gre verjetno za posredno onikanje, saj nikjer ni primera, kjer bi Slomšek uporabil dvojino.

7. 4. 2 Pridevniška beseda

- **Pridevnik**

V pridigi iz leta 1851 (P1) niso upoštevane t. i. nove oblike pri pridevniški sklanjatvi:

- ega > -iga (R, ed): *srečniga življenja, preljubiga sina, koljko hudiga, svetiga Jožefa, blagoslov svetiga zakona, eniga samiga sina, mladiga sina, rajniga sin, mertviga serca, namalaniga, iz celiga serca, nobeniga, od nesrečniga, srečniga ne najde, kteriga, kaj veseliga, iz srečniga raja, žlahniga moža, prihranjeniga, srečniga zakona;*
- emu > -imu (D, ed.): *kterimu, zgublenimu sinu, dobrimu svetu, nobenimu ne daj;*
- em > -im (M, ed.): *po celim sveti, po novim leti, po izgledi Jezusovim, po tim, v denašnim evangelji, v otroškim serci, ob enim vlečeta, po svojim stani, na tim sveti, na Nemškim.*

Slomšek v kasnejši pridigi iz 1862 (P2) že upošteva nove oblike:

- -ega (R, ed): *marsikterega berača, svatovskega oblačila (P2, 55), od peklenkega sovražnika (P2, 53), posebnega nauka (P1, 47);*
- -emu (D, ed): *potrebneemu podeliš (P2, 50), svojemu fajmoštru (P2, 54), svojemu tovaršu (P2, 52), takemu (P2, 53), zberljivemu beraču (P2, 49);*
- -em (M, ed): *na božjem potu (P2, 53), na Vogerskem (P2, 52), v njegovem plevniku (P2, 51), v pravem duhu (P2, 48).*

Že Dobrovsky je zahteval, naj Slovenci pišejo -om namesto -am, vendar so slovenski slovničarji, ki jih Dobrovsky ne imenuje, sprejeli končnico -am. Murko se je zavzel za pisavo -om, -oma, -omi. Dopušča sicer še možnost izgovorjave in pisave -am, -ama, -ami, a meni, da je pisava z -om pravilnejša in jo uporablja večina Slovencev. Trdi, da je -am, -ama, -ami le v lokalni rabi. Priporoča rabo končnic -om, -oma, -omi, ker se moški samostalniki v končnicah razlikujejo od ženskih in bi tako dosegli večjo enotnost in konsekventnost v deklinaciji samostalnikov (Rajhman 1998: 63).

Pri pridevniku bi omenila kot posebnost stopnjevanje z obrazili -ši, -ji (-ji > i), -ej(š)(i), ki ima več različic, pri presežniku niha med naj in nar, ki se pojavlja tako v P1 kot P2, ter pisavo

obeh členkov skupaj ali narazen: *hujši časi, ložej, bližej, še večji krivica, revnejših, srečnej, lepši dežela, ni lepši zapovedi, naj boljši priložnost, naj imenitnejše delo, naj nevarnejši, naj večja nesreča, naj boljše, naj strašnej zakletva, nar žlahnej, naj bornejšem, naj slabši, naj večji krivica, nar bolji, naj nevsmilejši, nar večji vbožec, nar starej, nar imenitnej stan, naj ljubšega, naj dražje, naj manjših, naj gerši bolezen, boljo srečo*. V 19. stoletju je obstajala le moška oblika primernika (*npr. naj gerši bolezen, naj večji krivica*).

Stopnjevanje z *nar* rabi v P1 in P2, čeprav se v P2 pojavi le na enem mestu (*nar večji vbožec*), drugje v P2 pa je uporabljeno stopnjevanje z *naj* (*naj raji*).

Moram pa omeniti tudi določno in nedoločno obliko pridevnika. Slomšek v veliki meri uporablja nedoločno, ko bi le tam morala stati določna oblika pridevnika (*bogaboječ Simeon, grešen svet, dan denašen, pohujšan svet, dober Bog, lep čist rod, zapravljiv pijanc, vesel poklic, siromaški hlev*); uporabi pa tudi določno, kjer bi morala stati nedoločna oblika (*celi dan*).

Med pridevniki sem zasledila števniko, ki so treh vrst: glavni (*en, dva, tri*), ločilni na -o / -e (*petero, troje, sedmero*) in nedoločni (*dosti, preveč / preveliko, malo*).

V besedilu sem našla med drugim tudi, glede na današnjo rabo, napačno rabo oblike *eden* namesto števniko *en* (*eden očenaš, vendar en oče*) za imenovalnik moškega spola ednine.

Opazila pa sem, da Slomšek uporablja *jezero* (*nad šest jezerov let*), ki ga sklanja po moški sklanjatvi (-ov v R) namesto števniko tisoč.

- **Pridevniški zaimek**

Pridevniške zaimke delimo v štiri večje skupine: lastnostni, vrsti, svojilni in količinski, ki se pa delijo na več razredov: osebno svojilni (*svojimi otroci, svojiga sina, tvojo dušo, svojmu sinu, nje hčeri*), vprašalni (*kteremu grehu*), oziralni (*kterih*), nikalni (*nobeniga dela, nobene skerbi*), kazalni (*tacega otroka, tih ram, taki dnevi, takimi otroci*), mnogostni (*mnogotirih otrok, marsikterega*), poljubnostni (*kakšno življenje, koljko hudiga, kako drevo*), totalni (*vsak den, vsake vjime, vsej hiši vsi stariši, vsakdanja molitev, celo popoldne, celim sveti*).

Pridevniške besede so v stavku prilastek, povedkovo določilo, povedkov prilastek in posamostaljene ali poprislovljene pridevniške besede (kar so samostalniki in prislovi). Ker so v pridigah zelo veliko uporabljene prilastki, sem tudi te analizirala.

Ugotovila sem, da Slomšek v besedilu uporablja po večini leve prilastke (gole in zložene), ki so pridevniški in ujemalni: *kriva reja, grozovitna smert, žalostni dnevi, nesrečne nezakonske matere, nezakonski otrok, kervava šiba, materno serce, svojimi otroci, tvoja duša, vinska terta, novo leto, jeruzalemske žene, usmiljeni Jezus, mile besede, svojiga preljubiga sina, tvoja lastna duša, gerda razvada, zapovedani postni dnevi, slaba reja, strašna jama,* ujemalni pridevniški prilastek pa pogosto stoji tudi na desni strani odnosnice: *bolezni materne, strah božji, služavnike božje, namestnike božje, solze materne, oče nebeški, zapoved božja, Kana Galilejska, nezvestoba zakonska, gnada božja, seme nespodobno.*

7. 4. 3 Glagol

Glagoli izražajo dejanje, stanje, potek, obstajanje, zaznavanje, spreminjanje in odnos do vsega tega. Osebnostne glagolske oblike so tri, ki izražajo čas, naklon in način. Časi so v slovenščini štirje: sedanjik, preteklik, predpreteklik in prihodnjik, nakloni trije: velelnik, povednik in pogojnik ter dva načina: tvornik in trpnik. Neosebne glagolske oblike pa so namenilnik, nedoločnik, deležniki in deležja ter glagolnik.

Pri glagolih sem našla dva glagola z nedoločniško glagolsko pripono -a-, kamor se je v sedanjiško obliko na -jem vrnil zvočnik -l-pred -j:

koplejo → kop-jem – ta oblika je danes knjižna;

poteplejo → potep-jem – ta oblika pa je narečna.

Uporablja se tudi dolga, starejša oblika za 1. in 3. osebo množine sedanjika (*pogledajte*).

Glagol *daja*, ki se pojavlja v prvi pridigi (P1, 87): *Moder svet daja sv. Duh starišem ...*, je po nedoločniški priponi -a- (dajati, dajam, daja) brez preglasa po naliki, npr. gledati – gledam.

V veliki meri je uporabljena kratka oblika glagola pri 3. osebi množine: *bojé, nesó, porekó, redé, učé, jedó, obstojé, prepusté, deržé, ponesó, terpé, sedé, skerbé, odpró, prinesó, tepó.*

Ponekod je uporabljen pogojnik, ki ga uvaja naklonski členek naj:

Naj bi grozdje lepo zorilo, se mora vinograd skerbno čuvati. (Da bo grozdje lepo zorelo, se mora vinograd skrbno čuvati.)

Slomšek pa v svojih pridigah uporablja dovršne glagole na mestu, kjer bi morali biti nedovršni:

objokali (jih objokali) (P2, 55);

izporočim (Za novo leto vam lep dar izporočim, o prejmite ga in zvesto ohranite.) (P1, 83);

dati (Vsak da pravico do nebes.) (P1, 48).

Slomšek uporablja starinsko množino za 3. osebo ednine moškega spola pri omenjanju spoštovane osebe (posredno onikanje), npr:

Moja rajna mati so me učili. (P2, 55)

Mešnik R. K. pišejo, da so berača poznali, od ktere ga so pravili, da ni 30 let cerkve od znotraj videl ne pri spovedi bil. (P2, 53)

Oče župan so ojster pa tudi pravičen mož.

Vkažejo oče kaj storiti, in ti vprašaš: zakaj? – rečejo mati kamo jiti, in ti praviš: kaj mi bote dali? (P1, 86)

Na smertni posteli se tudi ni spovedati ne prevideti hotel, če so ga ravno mešnik lepo nagovarjali. (P2, 54)

Brez onikanja pa so primeri:

Papež Benedikt XI. ni hotel matere svoje spoznati, po gosposko oblečeno. (P1, 87)

Mati hiti, in se v svojo borno halo obleče, zopet k papežu, svojemu sinu gre. (P1, 87)

Prepoznavno slogovno sredstvo pa je tudi izpuščanje pomožnega glagola v stavku predvsem v rečenicah, pregovorih:

Bolje z Lazarom poterpeti, kakor z bogatinom v peklu goreti. (P2, 50)

Veliko poklicanih, pa malo zvoljenih. (P2, 50)

Varvati je lahko, pa odvaditi gorje. (P1, 82)

Veliko žalosti je tudi Marija včakala – slišala svojega sina po krivem tožiti, preganjati, k smerti obsoditi, k smerti gnati, na križ pribiti, vmoriti. (P1, 78)

Kervava šiba starišev, sramota cele žlahte. (P1, 80)

Otroke skerbno varvati. (P1, 80)

Kakšno življenje, takšna smert! (P2, 54)

7. 4. 4 Prislovi

Prislovi so nepregibna imenska besedna vrsta, ki so večinoma nastali iz imenskih besednih vrst, glagolov in prislovov. Prislovi so polnompomske besede, ki zaznamujejo prostor, čas, lastnost in vzrok glagolskega dejanja, pridevniških, prislovnih in povedkovniških lastnosti. Tako ločimo okoliščinske prislove, kamor sodijo prostorski in časovni, in svojstvenostne prislove, kamor spadajo lastnostni in vzročnostni prislovi.

V Slomškovich pridigah sem v obeh pridigah (P1 in P2) našla razne prislove:

- prostorski: *doma, bližej (primernik od blizu), daleč, zravno, sredi, od znotraj, tamkaj;*
- časovni: *opoldne, dokler, nikolj, zjutraj, zvečer, nigdar, den današni, po noči, pa gostokrat, pogosto, v jutro vedno, že dolgo, zadnjič, zatoliko, od vekomaj, do poldne, po poldne, po tem, jutre;*
- lastnostni: *mahoma, prav, gorje, ložej / ložje (primernik od lažje), hudo, zadosti, dobro, toliko, lepo, lahko, hujše, na glas, pridno, gladko, drago, tako, dolgo, mirno, razujzdano, prvič, drugič, tretjič, pobožno, zvesto, preveč, premalo, pravično, pošteno, kakor, posebno, vredno, redko, voljno, tiho, kolikor, nekaj;*
- vzročni: *ponidoma, očitno, zato, zoper.*

7. 4. 5 Vezniki

Veznik je nepregibna besedna vrsta. Ne vpliva na sklonsko obliko besed, besednih zvez, ki jih povezuje, kar ga razlikuje od predloga. Izraža priredno, redkeje tudi podredno razmerje med deli prostega stavka, sicer pa priredno in podredno razmerje med stavki samimi.

Vezniki in druge nepolnompomske besede imajo drugačno glasovno podobo. Ti so: *ako, ako ravno, alj, če ravno, de, in, kamo* (v pomenu kam), *kar, kde, kder, kedar, ko, kojega, koje, ktere, kterih, pa, ter, vender, zato*, ki se pojavljajo v pridigi iz leta 1851 (P1).

V drugi pridigi 1862 (P2) Slomšek uporablja le veznike *ako, ako ravno, alj, če, če ravno, da, in, kamor, kar, kdor, ker, ki, ko, kterege, pa, ter, vender, zato*.

Vsi vezniki so enodelni, nekateri izmed le-teh so sklopljeni, npr. akoravno, čeravno, čeprav jih Slomšek piše narazen. Prvi del je bodisi veznik, drugi pa poudarni členek.

Vezniki se lahko rabijo v prirednih ali podrednih vezniških zvezah. Razporedila bom naslednje veznike, ki sem jih našla v analiziranih pridigah:

ako, če – pogojni odvisnik: Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram, ne prideš v nebesa, če si ravno reven berač. (P2, 48);

alj – ločno priredje: Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram ... (P2, 48);

ako ravno, če ravno – dopustni odvisnik: Otroška reja je naj imenitnejše delo, kojega malokdo prav zna, če ravno le dvojno opravilo ima. (P1, 81);

da – namerni odvisnik: ...vkazal vas zaklicati, da bote njih mesto napolnili ... (P2, 47);

da – predmetni odvisnik: Zdaj je čas, da se vam svatovsko oblačilo ... poda (P1, 47);

da – vzročni odvisnik: tudi dobre dela ... so vam potrebne, da si z njimi svatovsko oblačilo okinčate. (P2, 50);

da – načinovni odvisnik: ... v zemljo zakoplješ, da jih nihče ne najde. (P2, 51);

in – vezalno priredje: Tudi vi sini in hčere tako storite, šerto zapoved ... in tudi vam bodo cvetle rože sreče in veselja po poti življenja vašega. (P1, 87); Hudič se beračev naj raji v hudo posluži, da krive in prazne vere med ljudi trosijo, čudeže lažejo, babje vere in pomoči uče, zoper duhovsko in deželno gosposko ljudi šuntajo, ljudi oberajo in imajo grehov da je strah. (P2, 51);

kojega, ktere, ki – prilastkov odvisnik: Se ne najdejo med nami berači, ki vole po rejah imajo. (P2, 51); ..., ktere, ki so nama dobri ljudje podarili ... (P2, 52); Dnevi pridejo, ob kterih poreko: Srečne so nerodovitne. (P1, 78)

ko – časovni odvisnik: Ko berač odbere, ga zakliče, ... (P2, 49);

ker – vzročni odvisnik: Ker jih pa veliko noče priti, je nam vkazal ... (P2, 47);

pa – vezalno priredje: Ko berač odbere, ga zakliče, pa zaveržene koščke kruha pobere ... (P2, 49);

pa – protivno priredje: Bil je bogat, pa je za nas vbožec postal. (P2, 47);

ter – vezalno priredje: Zaneso ga v mestno bolnišnico, ter ga okrepčajo, ... (P2, 51);

vendar – protivno: ... vendar je hotel za nas vbožec biti. (P2, 48);

zato – sklepalno priredje: Zato da bi Jezusa posnemali, ... (P2, 47);

Primerjalni kot se v pridigah pojavlja v dveh oblikah, in sicer kot *ko*, *kakor* in *kakti* (narečni – štajerski, npr:

Godi se njim kakti mošni, kojo zaveržemo, kedar dnarjev v njej ni. – Boga vedno pred očmi imeti, sebe in svojo hišo greha varvati bolj pridno ko ognja. – Veliko bolj umazani in raztergani ste morebiti na duši, kakor na truplu.

7. 4. 6 Predlogi

Predlogi so nepregibna besedna vrsta, ki nimajo predmetnega pomena, ampak samo slovničnega. Z njim izražamo podredna skladenjska razmerja med besedami oz. zvezami. Predlogi se vežejo s skloni.

Prav tako se razlikuje od današnje knjižne norme tudi raba predlogov, ki nastopajo v glagolskih zvezah kot različni predložni morfemi glagola in v stalnih zvezah, ki jih danes ne poznamo več:

brez dela izrastli (v brezdelju vzgojeni), *čez krivo rejo potožiti* (nad slabo vzgojo potožiti), *čez vse se pogovoriti* (o vsem se pogovoriti), *iz malega vaditi* (od malega navajati), *k smerti obsoditi* (na smrt obsoditi), *nad njimi dopolniti* (izpolniti), *na en mahlej* (pod zamahom), *na starosti rastite* (odraščajte), *na videž tepena* (pred vsemi tepena), *ne na duši, ne na truplu stradali* (ne duševno ne telesno stradali), *od beraških pojedin čuti* (za beraške pojedine slišati), *od hiše poneso* (iz hiše odnesejo), *od krive reje otrok* (o krivi reji), *od malopridnih otrok povedati* (o malopridnih otrocih povedati), *od njega Kristus govori* (o njem govori Kristus), *o največih svetkih* (ob največjih praznikih), *od vaših otrok pravijo* (o vaših otrocih pravijo), *otroku po volji storiti* (otroku ugoditi), *pride iz krive reje* (povzroči slaba vzgoja), *skleniti skoz sveto obhajilo* (združiti se s svetim obhajilom), *skoz devet far raznašaš* (po devetih farah raznašaš), *skoz preklinvanje* (s preklinjanjem), *spraviti skoz čisto spoved* (spraviti se s spovedjo), *sv. zakramentov še o veliki noči ne prijemajo* (sv. zakramente še za veliko noč ne prejmejo), *v bolezni* (med boleznijo), *v reji otrok* (pri reji otrok), *v resnici, po*

resnici (resnično), *v skrbi imejte* (skrbite), *v sredi svoje družine* (sredi svoje družine), *v sredi teme* (sredi noči), *v živo ogledalo prejmite* (kot živo ogledalo prejmite), *za čem piti* (lahko pijančuje), *za potami posedajo* (ob poteh posedajo), *za Svinjo v sredi Drave zapeljati* (do Svinje sredi Drave zapeljati), *z oporoke se zve* (iz oporoke / v oporoki se izve).

7.5 Skladnja

Njegovo skladijsko izražanje je jasno in bogato, ki je tu in tam zaznamovano še s kakšno starinsko kalkirano predložno zvezo (*od+rod.*; *skoz, črez+tož.*).

Prva predložna zveza je vidna že v samih naslovih pridig iz leta 1851, in sicer *Od krive reje otrok*, ki se v posodobljeni izdaji glasi *O slabi vzgoji otrok*; *Od prave reje otrok* (*O pravi reji otrok*); *Od dolžnosti otrok* (*Dolžnosti otrok*); *Od zakonskega stana* (*O zakonskem stanu*).

So pa v besedilu opazne še nekatere podobne zveze, ki se pojavijo v obeh pridigah: *črez krivo rejo potožiti*; *skoz preklinvanje, leganje*; *skoz čisto spoved spraviti*; *skleniti skoz sveto obhajilo*; *črez vse domačo se je treba pogovoriti*; *skoz devet far raznašaj*.

V ospredje se prebijajo novo odkriti, na novo uveljavljeni skladijski vzorci za izražanje časov in naklonov. Ob izkustvenem, brezčasnem in zgodovinskem sedanjiku se pojavlja predpreteklik, časovno istodobnost in preddobnost občasno izražajo deležniške oblike (na -oč/eoč, na -e, -aje in -vši) (Orožen 2007: 142).

Najbolj je rabljen deležnik na -oč, in sicer rekoč:

Barajte eden družiga rekoč: Deca so veliko hujši; kaj je tega krivo? – Ker jih pa veliko noče priti, je nam vkažal vas zaklicati, da bote njih mesto napolnili, rekoč: »Pojdi hitro, itd. – Položi beraču zaveržene kosce kruha na pečovje, rekoč: »Tukaj boš čerri kruhek jedel, in pa vode pil, dokler vse ne povžiješ, da se naučiš častiti božje dari.«

Opazna značilnost nabožnih besedil tega časa je tudi pogosta izraba namernega nedoločnika in nedoločniških zvez, ki se z zmerno rabo deležij pojavlja v vlogi skladijskega strnjevalca (po nemškem skladijskem vzorcu), pojavlja pa se prav tako pri P1 in P2:

Lokman, imenitni mož, si ni imel z čim obutele kupiti, in je bil silo žalosten bos hoditi. → vzročni pomen (ker); izrazi moranja;

Otrok ne v šolo dati, se pravi jim lep talent zakopati. → pogojni pomen (če); izrazi dovolitve;

Vas, preljubi sini in hčere, posvariti, naj veči nesreče ovarovati, vam pokazati želim. → hotenje, želenje;

Varvati je lahko, pa odvaditi gorje. → protivni pomen (nedoločnik se rabi namesto samostalnika);

Tretjič učiti otroke gladko vbogati. → hotenje (nujnost);

Cesar to videti se razjoka in mestu prizanese. → nedoločnik stoji namesto osebne oblike časovnega odvisnika;

Priden vertnar ima neprenehoma trebiti, oberati in obrezovati svoje mlado drevje; še več imata oče in mati svoje otroke odvaditi hudih navad in slabih nagonov, ki se pri otrokah prikažejo. → naklonska zveza 'ima' + nedoločnik 'mora';

... slišala svojega sina po krivem tožiti, preganjati, k smerti obsoditi ... →dejanje;

Otroke pridno učiti, in vsega dobriga vaditi. → naklonska zveza 'treba je';

Pogojne odvisnike uvaja običajno starinski veznik *ako*, ki se sopomensko izmenjuje s pogovornim *če*, obstajajo pa tudi variante pogojnih odvisnikov brez veznika (Orožen 2007: 143).

Veznik *ako* sem zasledila tako v prvi kot drugi pridigi. Iz besedila bom navedla nekaj primerov:

Svojoglavnost – huda terma človeka vse žive dni v železji imate ako se otroku vse po volji stori. (P1, 79) – *Ako beseda ne pomaga, naj šiba pripomore.* (P1, 82) – *Perva krivica je, ako mati sama otroku pers ne daja, če ji mogoče.* (P1, 78) – *Kerv pove, ako še ni od pregrehe vstruplena.* (P1, 85) – *Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram, ne prideš v nebesa, če si ravno reven berač.* (P2, 48)

Dopustne odvisnike prepoznamo po veznikih *ako ravno, če ravno*, ki pa se ravno tako pojavljata v obeh pridigah:

Otroška reja je naj imenitnejše delo, kojega malokdo prav zna, če ravno le dvojno opravilo ima. (P1, 85) – Stareši razvajenim, mehkužnim otrokom pomerjejo, berači pa ostanejo, če ravno nosijo pisano suktnjo. (P1, 79) – Ako ravno je Kristus kralj slave, ki ima v oblasti vse zaklade nebes in zemlje, je vender hotel za nas vbožec biti. (P2, 48) – Ako nimaš ene alj pa nobene tih ram, ne prideš v nebesa, če si ravno reven berač. (P2, 48)

Slomšek uporablja zvezo, ki je vzeta iz nemščine, narejena iz opisa z nedoločnikom: *slovo vzeti* (namesto posloviti se), *voljno poterpeti* (biti potrpežljivi), *v časti imeti* (častiti), *ni se čuditi* (ni čudno), *narediti nauku dno* (postaviti temelje).

Besedni red ima pri Slomškovih besedilih posebno vlogo. O njem je pisal že Ilešič¹¹, ko je razlagal, da je najopaznejša Slomškova stava povedka na koncu stavka. Levstik je grajal tak besedni red v Napakah slovenskega pisanja (Novice, 1858), Ilešič pa je dokazal, da gre pri Slomšku večinoma za premišljeno odločitev veččega govornika, ki poskuša tudi v nevezanem govoru izrabljati učinke rime in tako dodatno ustvarjati občutek, da njegove misli zvenijo še posebno lepo. Povedek na koncu stavka je pri Slomšku pogosto stilno zaznamovano sredstvo jezika, s katerim ustvarja orkestracijo (Jesenšek 2001: 678).

Slomšek se v pridigah izjemno ekonomično izraža. Odvisnikov se spretno izogiba, rad pa v povedih niza posamezne stavčne člene, v zloženih stavkih iste stavčne vzorce; z njimi stopnjuje sporočilno učinkovitost, udejanja različne skladenjske vzorce (antiteza, paralelizem, paradoks) (Orožen 2007: 144).

Pri opazovanju skladnje in besednega reda v stavku sem ugotovila, da se v celoti ravna po govorjeni besedi. Pomen, ki je v povedi izpostavljen, je na prvem ali zadnjem mestu, kot zahteva sporočilnost besedila. To nam dokazuje, da je bil Slomšek mojster členitve po

¹¹ Fran Ilešič opozarja na Slomškov slogovni postopek, ki tudi v pripovedništvu zelo spominja na verzifikacijo. Ob povedku na koncu stavka predstavi še naslednje značilnosti Slomškovega ritmiziranega sloga: (1) v svojilni pridevniški zvezi je svojilni pridevnik pred odnosnico, (2) obrnjeni vrstni red, (3) dvojna obrnjenost pri hiazmih, (4) naslonka na začetku, (5) pogosta raba ukrasnih pridevkov in metafor (Jesenšek 2001: 678).

aktualnosti, ki je bila odkrita kasneje. Uporablja daljše povedi, med katere sodijo ponovitve istih stavčnih členov, zaznamovana stava odvisnih stavkov (prilastek desno od odnosnice). Med vso to razgibanostjo besedila pa nam vzbujajo pozornost še razna retorična vprašanja, vzkliki, z odgovori ali brez, ki se ozirajo na naslovnika.

Najopaznejša v pridigah je torej stalna stava povedka ali njegovega drugega dela na koncu stavka, kar je opazno v obeh pridigah P1, P2, npr.:

Žalostne dni je bogaboječ Simeon srečni materi prerokoval. – Veliko žalosti je tudi Marija včakala. – Vse mu mora po volji biti. – Strah božji mladenči – sramožljivost dekliči zgube – nedolžnosti cvetje pomerje. – Boljše je brez otrok vmreti, kakor hudobne otroke zapustiti. – Otroke pridno učiti, in vsega dobriga vaditi. – Bog nam daj stariše, kakor sta bila Marija in sv. Jožef, bomo tudi otroke ljubeznive, kakor dete Jezusa imeli. – Jabelko daleč od debla ne pade. – Dokler je še drevo mlado, se lahko zravnja; staro drevo se vlomi. – Tam červ drevo sreče podjeda. – Hude jeze; jezova žena deca s strupom doji, kujava možu jesti in piti greni. – Deca se v šoli moliti uče, doma pa kleti čujejo – v šoli se jim naroča, naj se Boga boje, namestnike božje spoštujejo, doma pa čujejo božje reči zasmehvati, zaničvati služavnike božje.

Najdemo pa tudi stavke, kjer je povedek na začetku stavka:

Jim pohištvo prepuste, morjo stradati, alj za prevžitek tožvati. – Jmel je svoje dni bogat mož eniga samiga sina, in je clo mladiga v ptujo deželo poslal.

Slomšek uporablja predvsem vezalna (in, ter, pa), stopnjevalna (tako – kakor, ne samo – ampak, marveč), ločna (ali – ali) in pojasnjevalna priredja. Podredja prav tako uporablja vse po vrsti, v večji meri pa predmetna, časovna, primerjalna, dopustna, pogojna, namerna, posledična, vzročna in oziralna podredja.

Pri obeh izdajah se pojavlja kopičenje priredij in soredij (vezalnih, pojasnjevalnih, dopustnih) v eni povedi, npr.:

Sin odraste strahu, in oče se mu nima kaj reči, de si ravno cele noči v slabe tovaršije zahaja; hčere letajo na ples, nesramno znanje imajo; oče in mati pa molčita. (P1, 79) – Pervi vstreli,

in v desne persi zadene; drugi zravno serca prebode; tretji prime za strel, se prestraši, in strel položi rekoč: Bog me ovarji tudi podobo mojega ljubega očeta raniti. (P1, 84) – Izvolil si je za rojstvo siromaški hlev, ki še njegov ni bil; mater vbogo devico, rednika vbogega rokodelca; siromaški pastirji so bili njegovi dvorniki; bil je v tempelnu darovan in odkupljen, kakti nar veči vbožec: ni imel kamo svoje glave položiti. (P2, 48) – Če ravno po tem na kaki parni, v hlevu alj za plotom umerjete, in žive duše pri vas ne bo, Jezus, Marija in sv. Jožef vam bodo pristopili; in če ste ravno revni berači, bodo spremili vašo dušo v sveto nebo, kjer nobenega berača ne bo, nobenih solz ne bolečin. (P1, 55)

Slomškov retorični slog določajo tudi številne skladijske enote povedi in zveze povedi, ki jih povezujejo in pomensko določajo vzporednosti in nasprotja. Gre za ponavljanja po določenem vzorcu (Jesenšek 2001: 678).

Pri Slomškovih pridigah pa imamo opraviti tudi z izražanjem oživiljene preteklosti s t. i. dramatičnim sedanjikom, stilno zaznamovanim sosledjem časov oziroma pogosto rabo velike povedi in sostavčja, npr.:

Imel je svoje dni bogat mož eniga samiga sina, in je clo mladiga v ptujo deželo poslal. Veliko let preteče; oče se postara in sin odraste, de se nista vidila. Oče zboli in vmerje, veliko premoženje pa sinu izporoči. Sina povabijo po premoženje, na mesti eniga pa trije pridejo in vsak terdi, de je rajniga sin.

Opazni so tudi neglagolski vzklični stavki:

O zakon, zakon! ti si sreča ... (P1) – Moj sin! revno scer živimo, pa bomo bogati ... (P1) – Hčere Jeruzalemske! ne jokajte se nad menoj, marveč nad seboj in nad svojimi otroci. (P1) – Pa še nekaj! (P2) – Preljubi moji poslušavci! (P1)

7. 6 Pravopis

Podpičje kot nekončno ločilo je zelo pogosto rabljeno, in sicer z njim ločuje med seboj priredja:

Oh, v resnici je prebodil materno serce Marije žalosti meč; pa ne za njo, ampak za grešen svet. (P1, 78) – Le bolje čase si ljudje obetajo; tudi jaz jih želim; ali kde jih bomo pa vzeli? (P1, 78). V prvi pridigi (P1) se pojavlja zapis ii za ije (*Marii, na gostii*), ki je bila pravopisna značilnost, da j med samoglasnikoma niso pisali.

Prav tako pa uporablja vejico, ki se pojavlja tam, kjer je danes ne uporabljamo več. Najpogosteje je rabljena v vezalnih priredjih pred veznikom in:

Ker prave ljubezni do starišev v otroškim serci ni, se nar veči krivica godi, in takih krivic je po sveti veliko, ktire ko ojstre sulice starišev serce prebadajo. (P1, 86) – Kdo je videl v jesen bogato vinsko tertu, in ni bil v sercu vesel? – Klubješ starišem, in jim serce prebadaš. (P1, 86) – Vkažejo oče kaj storiti, in ti vprašaš: zakaj? – in rečejo mati kamo jiti, in ti praviš: kaj mi bote dali? (P1, 86) – Vi možje ljubite svoje žene, in ne bodite jim grenki. (P1, 89) – Vse to bo tamkaj minulo, in se preobernilo tudi poštenim beračem v morje večnega veselja. (P2, 55)

Pogosta je raba klicaja, kjer pričakujemo vejico, saj je hotel Slomšek verjetno to besedo še bolj izpostaviti in jo poudariti ter hkrati nagovoriti naslovnika (bralca, poslušalca), npr.:

O zakon, zakon! ti si sreča ... – Moj sin! revno scer živimo, pa bomo bogati ... – Hčere Jeruzalemske! ne jokajte se nad menoj, marveč nad seboj in nad svojimi otroci. – Glejte! slaba reja otrok je strašna jama, ktero si kopljemo. – Kakšno življenje, takšna smert! – Pa še nekaj! – Preljubi moji poslušavci!

Nekateri prislovi so pisani narazen, danes pa jih pišemo skupaj: *do poldne, po poldne, če ravno, po tem, za to.*

Z veliko začetnico so pisani vsi izkrajevni pridevniki na –ski: *Jeruzalemske žene, Kana Galilejsk.*

8 ZAKLJUČEK

Anton Martin Slomšek sodi med tiste, ki so bili odlični govorniki, hkrati pa so svoje življenje posvetili maternemu jeziku. Kot pridigar je ljudem vlival življenjsko moč, voljo in optimizem, da so občutili svojo narodno zavest. Že kmalu je začel s tečajem slovenskega jezika za svoje sošolce, saj je menil, da so duhovniki tisti, ki morajo nauk posredovati v maternem jeziku. Prav tako se je tudi zavzel, da bi se v nedeljskih šolah uporabljal slovenski jezik. Da pa ne bi zanemaril nemščine, je predlagal, da bi se le-ta poučevala na večjih šolah.

Slomšek se je kljub takratnemu obstoju dveh knjižnih različic zavzemal za oblikovanje enotne knjižne norme. Nastopil je proti Petru Dajniku, prav tako se ni strinjal s Kopitarjevo slovnico *Grammatik der Slawischen Sprachen in Krain, Kärnten und Steiermark*, saj je dal Kopitar prednost knjižni kranjščini. Svoje razmišljanje in težnje je Slomšek podal v svoji slovnici, namenjeni duhovnikom, z naslovom *Inbegriff der slowenischen sprachen*, ki je nastala okrog 1830, vendar ni bila nikoli natisnjena.

Slomšek je vsestransko obogatil slovenski knjižni jezik, sicer pa tudi količinsko presega vse, kar je bilo v tistem času napisanega. Pri besedilni zgradbi pridig je nekoliko odstopal od pridiznega vzorca, ki je obvezoval pridigarje. Priporočal je smiselno, razvidno sistematično besedilno zgradbo pridige z uvodom, jedrom in zaključkom. Njegov edinstveni namen je vernikom približati pridigo. Misli je treba posredovati razumljivo z dodatnimi razlagami, ponazoritvami, dokazi, ki pa so aktualizacija tedanjega časa v nekem družbenem okolju. Običajno izpostavlja posamezne negativne plati človeka, da bi ga s tem preusmeril k dobrim dejanjem. V ospredju so etična vprašanja v življenju posameznika ali stanov, ponazori pa jih z raznimi definicijami, svetopisemskimi navedki ali pobožnimi zgledi.

S primerjavo njegovih pridig s posodobljeno izdajo sem opozorila na nekatere glasoslovne, oblikoslovne, besedoslovne, skladenjske in pravopisne posebnosti, ki jih opazimo med prebiranjem le-teh. V veliki meri je uporabljal narečno besedje, pregovore, rime, dvojnice, saj je bil tako bolj razumljiv širši množici. V besedilih je močno opazna popolna in delna vokalna

redukcija, prav tako pa prihaja do soglasniške redukcije. Pri oblikoslovju moram omeniti, da niso upoštevane t. i. nove oblike v pridigi iz leta 1851, v kasnejši pridigi pa so večinoma upoštevane. Imamo veliko ujemanj pridevniških prilastkov, ki stojijo za odnosnico. Besedni red ima posebno vlogo. Pri vsem tem pa je najopaznejša Slomškova stava povedka na koncu stavka. Pojavlja se namreč več priredij v eni povedi, in sicer vezalnih, pojasnjevalnih, protivnih idr. Prepoznavno slogovno sredstvo je tudi izražanje ožvljene preteklosti s t. i. dramatičnim sedanjikom, stilno zaznamovano sosledje časov, pogosta raba velike povedi in sostavčja. Slomšek je rabil stilno nezaznamovan besedni in stavčni red. V pridigah je pripovedoval, zapovedoval in želel naslovnikom, da bi se ravnali po teh naukih, zato je tudi uporabljal krajše glagolske stavke, s katerimi je pritegnil pozornost.

Slomškovi pridigi iz leta 1851 in 1862 se razlikujeta med seboj. Pridiga iz leta 1862 nima več toliko vokalnih redukcij, vpeljane so že nove oblike, le ponekod še uporabi stare (npr. feminizacijo določila ob samostalnikih srednjega spola), ne uporablja več starih kalkiranih besed. Močno opazna značilnost Slomškovih pridig je izraba namernega nedoločnika in nedoločniških zvez. Slomšek je nízal priredja in prišlo je do kopičenja le-teh. V pridigi P1 pogosto ločuje priredja s podpičjem, ki v P2 niso tako zastopana, ampak so na takih mestih vezniki.

Posodobljena izdaja (2000) je bila izdana z namenom, da bi zopet aktualizirali pomembnost in veljavo Slomška, tako da je jezik posodobljen, vendar je bilo treba ohraniti izvirnega Slomška, in sicer živost in lepoto njegove besede. Že pri primerjavi naslovov sem ugotovila, da v posodobljeni izdaji ni kalkiranih predložnih zvez (teh ni že v drugi pridigi). Deležnik na -oč ostaja. V posodobljeni izdaji se nedoločniške zveze ne rabijo več toliko kot v izvirnih besedilih. Nedoločniki v posodobljeni izdaji ostajajo namesto samostalnika (Varovati je lahko, odvaditi je težje.), ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov in izrazov, npr. ob naklonskih izrazih hotenja (Tretjič – otroke je treba naučiti, da ubogajo brez besed). Naklonske zveze 'ima' + nedoločnik zamenjajo naklonske zveze 'mora' + nedoločnik (Priden vrtnar mora neprenehoma trebiti, obirati in obrezovati mlado drevje).

Nedoločniške zveze se ne uporabljajo namesto velelnika ali namenilnika niti v vprašalnih povedih niti za zanikanje.

Povedi so krajše, saj so tudi priredja drugače razčlenjena. Slomškova stalna stava povedka na koncu stavka ni več opazna. Izražanje oživiljene preteklosti s t. i. dramatičnim sedanjikom ostaja samo v izvirnih besedilih.

A. Kosar označuje njegov izvorni govorniški slog kot »gnomenartig«. Res je, v Slomškovih pridigah govorijo besede kot – dejstva: nobena ni le za okras, marveč vsaka nosi pomensko sporočilo. Nobena pridiga ni opis dogodka, marveč navdihnjeno oznanjevalno dejanje. Gre za posebno, namembnostno versko oznanjevalno jezikovno zvrst, ki se ob soočanju evangeljske resnice z življenjsko danostjo trajno na novo govorno uresničuje in skozi vso našo jezikovno zgodovino sooblikuje kulturo govora v vsakem družbenem okolju. S tega vidika so Slomškove zasluge za našo kulturno zgodovino še posebej neprecenljive (Orožen 2007: 153).

9 VIRI IN LITERATURA

Janez AMBROŽIČ, 1983: Slomšek in družinska duhovnost. *Slomškov simpozij v Rimu*. Ljubljana: Slovenska bogoslovna akademija v Rimu. 109–124.

Vinko BRUMEN, 1936: *Blaže in Nežica. Kulturno-pedagoški pomen Slomškovega dela*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.

Hedvika DERMOL-HVALA, 1994: *Besedni red prilastka in izrazov za poimenovanje okoliščin v Slomškovi pridigi*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Jakob EMERŠIČ, Vinko ŠKAFAR, 1991: *Slomškovo berilo*. Celje: Mohorjeva družba.

Boris GRABNAR, 1999: *Zgodovina retorike*. Ljubljana.

Marko JESENŠEK, 1998: Nekateri oblikoslovno-skladenjske značilnosti vzhodnoštajerskega knjižnega jezika 19. Stoletja. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek – B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 3). 93–110.

– –2000: Posodobljeni Slomšek. *Krščanska beseda Antona Martina Slomška*. Ur. M. Turnšek. Maribor: Slomškova založba.

– –2001: Slomškov jezikovni nazor in slog. Obdobja, Metode in zvrsti, 20 (Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje : ob 450-letnici izida prve slovenske knjige). Ljubljana. 669–682.

Nataša KORAŽIJA, 2007: Slomškovo besedje v Pleteršnikovem slovarju. *Besedje slovenskega jezika*. Zora 50. Maribor: Slavistično društvo. 154–163.

– –2009: Besedoslovne in retorične prvine v Slomškovih treh pridigah o jeziku. Magistrska naloga. Maribor: Filozofska fakulteta.

Franc KOSAR, 1997: *Anton Martin Slomšek knez in škof lavantinski*. Ponatis iz Drobtinic 1863. Maribor: Slomškova založba.

Franc KOVAČIČ, 1935: *Služabnik božji Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski*. Celje: Družba sv. Mohorja.

– –1962: *Služabnik božji Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski*. Ponatis. Buenos Aires: Baragovo misijonišče.

Franc KRAMBERGER, 1983: Viri in struktura Slomškove duhovnosti. *Slomškov simpozij v Rimu*. Ljubljana: Slovenska bogoslovna akademija v Rimu. 39–55.

Anton MEDVED, 1900: *Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Martina OROŽEN, 2007: Govorne prvine v jeziku Slomškove pridige kot besedilna novost nabožnega slovstva purističnega obdobja. *Besedje slovenskega jezika*. Zora 50. Maribor: Slavistično društvo. 136–153.

Maks PLETERŠNIK, 1894 / 95: Slovensko-nemško slovar, I. del, II. del. Ljubljana.

Jože RAJHMAN, 1998: Dajnkov jezikovni nazor. *Dajnkov zbornik*. Ur. Marko Jesenšek – B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora 3). 57–69.

Alojz REBULA, 1992: *Pastir prihodnosti*. Celje: Mohorjeva družba.

Anton Martin SLOMŠEK, 1849: Dolžnost svoj jezik spoštovati. Drobtnice za leto 1849. V Ljubljani

– –1851: Od krive reje otrok. *Drobtnice za leto 1851*. Maribor: ravnateljstvo Lavantinskega semenišča. 78–90.

– –1862: Poduk beračem. *Drobtnice za leto 1862*. Maribor: ravnateljstvo Lavantinskega semenišča. 47–55.

– –1862: Vaje cerkvene zgovernosti. *Drobtnice za leto 1862*. Maribor: ravnateljstvo Lavantinskega semenišča. 3–46.

– –2001: *Tri pridige o jeziku*. Pripravil J. Faganel. Celje: Mohorjeva družba.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

– –2001: Slovenski pravopis. Ljubljana: ZRC SAZU.

Braco ZAVRNIK, 1990: *Anton Martin Slomšek: 130 let Mohorjeve družbe v Celovcu*. Ljubljana.

10 DODATEK K DIPLOMSKEMU DELU

10.1 Pridige iz Drobtinic 1851

10.2 Pridige iz Drobtinic 1862

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom Jezikoslovna primerjava Slomškovih pridig z družbeno tematiko iz Drobotnic (1851, 1862) in posodobljene izdaje (2000) v celoti moje avtorsko delo.

Ljubljana, 2. november 2010

Natalija Čokl